

Česká zemědělská univerzita v Praze

Provozně ekonomická fakulta

Katedra psychologie

Diplomová práce

Regionální identita v novoosídleneckém pohraničí

Eva Vojířová

© 2011 ČZU v Praze

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že svou diplomovou práci "Regionální identita v novoosídleneckém pohraničí" jsem vypracovala samostatně pod vedením vedoucího diplomové práce a s použitím odborné literatury a dalších informačních zdrojů, které jsou citovány v práci a uvedeny v seznamu literatury na konci práce. Jako autorka uvedené diplomové práce dále prohlašuji, že jsem v souvislosti s jejím vytvořením neporušila autorská práva třetích osob.

V Praze dne 8.4.2011

Poděkování

Ráda bych touto cestou poděkovala Mgr. Sandře Kreisslové za její pomoc výběru tématu a psaní této diplomové práce a za její cenné rady a trpělivost při konzultacích. Dále bych chtěla poděkovat neziskové organizaci Antikomplex, ve které mi bylo umožněno vykonat diplomní praxi a kde jsem nabyla zkušenosti, které jsem mohla prakticky využít ve své diplomové práci. Děkuji narátorům za jejich čas a poskytnutí životních příběhů.

Regionální identita novoosídleneckého pohraničí

Regional Identity in Newsettled Border

Souhrn

Tato diplomová práce se zabývá problematikou regionální identity obyvatel novoosídleneckého pohraničí, která je sledována na základě biografických vyprávění vybraných narátorů. Identita je v této předložené práci nahlížena jako sociální konstrukt, nikoli jako něco daného, biologického, jak činí promordialistické přístupy. Regionální identita je chápána jako zvláštní typ identity, který představuje pocit ztotožnění se s určitým místem – regionem. V této diplomové práci se jedná o oblast českého pohraničí. Pojmu pohraničí lze rozumět jako území všech regionů, které sousedí se státní hranicí. Jde o oblast střetávání různých etnických skupin, které mají odlišné jazyky, zvyky, normy, postoje a navzájem se ovlivňují. Do českého pohraničí se řadí Mostecko, kde byl proveden kvalitativně orientovaný výzkum. V tomto specifickém prostoru došlo vedle odsunu německy mluvícího obyvatelstva a paralelního osidlování nově příchozích zejména z vnitrozemí českého státu a částečně ze Slovenska, k bouracím akcím okolních vesnic a později samotného Mostu. Tato skutečnost je spolu s poválečným příchodem chápána jako významný faktor formující regionální identitu novoosídlenců.

Summary

This work deals with the regional identity of the people lives in newsettled border on the basis of biographical narrative. Research is geographically set in the Most area. The aim of this thesis is understand the regional identity and bring interesting results in the research of regional identity of newsettled Most inhabitants of the region. Identity in this thesis is seen as a social construct, not as something given, biological, such as it is seen in primordial theories. Regional identity is a special type of identity that represents a sense of

individual identification with a particular place – the region in this work is an area of the Czech border. The term border may be understood as all the districts adjacent to the state border. This is the area of intersection of two ethnic groups with different languages, customs, norms, attitudes that affect each other. In such areas include the Most, which, besides the German-speaking population displacement and a parallel settlement of newcomers in particular, the interior of the state and partly from Slovakia, experienced interference in the formation of regional identity of the first actions of the demolition of villages surrounding the town of Most and later in 1965 demolishing „Old Most ”.

Klíčová slova: identita, regionální identita, etnická identita, novoosídlenectví, pohraničí, kvalitativní výzkum, biografická metoda.

Keywords: identity, regional identity, ethnicity, newsettlement, boarders, qualitative research, biografical method.

OBSAH

1 Úvod	9
2 Cíl práce a metodika.....	13
3 Teoretická část	21
3.1 Pojem identita	21
3.1.1 Osobní identita	23
3.1.2 Kolektivní identita	24
3.1.3 Regionální identita	27
3.2 Novoosídlenecké pohraničí.....	32
3.2.1 Definice pojmu pohraničí	32
3.2.2 Migrace, reemigrace a repatriace.....	35
3.3 Mostecko.....	39
3.3.1 Mostecké obyvatelstvo	40
3.3.2 Vznik nového města Mostu	42
4 Empirická část.....	44
4.1 Vlastní výzkum	44
4.1.1 Důvody příchodu do mosteckého regionu po roce 1945 očima narátorů	46
4.1.2 Bourací akce na Mostecku v biografích narátorů	51
4.1.3 Změna způsobu života – nové bydlení	57
4.1.4 Domov jako místo konstrukce regionální identity.....	61
5 Závěr	69
6 Seznam použitých zdrojů	72
7 Přílohy.....	76
Příloha č. 1: Bourací akce na Mostecku	77
Příloha č. 2: Centrum „starého“ a „nového“ města Mostu.....	78

1 ÚVOD

Tato diplomová práce se zabývá problematikou re-konstrukce regionální identity na příkladu biografických vyprávění obyvatel novoosídleneckého pohraničí. Na pohraniční oblast je v této předložené práci nahlíženo jako na území hraničních okresů přimykajících se k dnešní státní hranici česko-německé, česko-polské a česko-rakouské. Po roce 1945 došlo v pohraničních regionech českého státu k odsunu německy mluvícího obyvatelstva a paralelně k osidlování vysídlených oblastí nově příchozím obyvatelstvem, zejména z vnitrozemí a ze Slovenska. Pojmy „*pohraničí*“ a „*osidlování*“ měly vyhrazený právní a správní charakter. Obou termínů se užívalo v tisku, rozhlase i mezi občany. Politika novoosídlenectví byla druhem intervence státu a stejně jako u každé jiné intervence měla tato politika své sympatizanty a odpůrce (Houžvička 2005: 1).

Problematikou regionální identity se zabývá mimo jiné Palečková (2010) ve své diplomové práci pojmenované „*Smržovka*“, která se věnuje regionální identitě v oblasti českého pohraničí a hovoří o fenoménu doprovázející proces formování identity, o tzv. „vykořenění“. České pohraničí se podle Palečkové potýká s problémy, které jsou připisovány spletité historii a dramatickým událostem, jež se udály v průběhu 20. století. Zmiňuje se o novoosídleneckém obyvatelstvu, které chápe jako „obyvatele konzumenty“, kteří přišli a nahradili tzv. „obyvatele hospodáře“. Roubal (2009: 20) ve své disertační práci věnované teritoriální identitě poválečných osídlenců českého pohraničí říká: „*Teritoriální identita jako výsledek procesu konstruování významů nemusí a často ani není definitivní. Je vystavena změnám, kdy člověk v různých životních situacích a etapách života tyto vztahy a významy přehodnocuje, aktualizuje, různě rozvíjí a ujasňuje.*“ Roubal se vedle koncentrace na teritoriální identitu snažil o příspěvek k obecnějším teoretickým diskusím týkající se vymezování lidské identity a jejích jednotlivých složek.

Problematikou českého pohraničí se zabývá Houžvička (2005), který vymezil česko-německé konflikty sahající až ke kořenům formování národů. Nejintenzivněji se tyto vztahy projevy v období druhé světové války, respektive po roce 1945. V rámci mezinárodního vědeckého projektu „*Otisky historie v regionálních identitách obyvatel pohraničí*“ hovořil o sebedefinici a vzájemném vnímání Čechů a Němců v přímém sousedství. O důsledcích odsunu německy mluvícího obyvatelstva a poválečné proměně českého pohraničí napsal Kovařík (2010) disertační práci na téma: „*Demoliční akce*“

v českém pohraničí v letech 1945 – 1960“, kde mimo jiné popisuje migrační změny v této oblasti po roce 1945 a situaci novoosídlenického obyvatelstva, které si muselo zvykat na nové prostředí.

Výzkum této diplomové práce, který proběhl v období od září roku 2010 do leden roku 2011, je teritoriálně zasazen do oblasti Mostecka, které geograficky i historicky spadá do českého pohraničí. Mostecký region byl vedle nucené migrace německého obyvatelstva a novoosídlenectví po roce 1945 zasažen bouracími akcemi v 60. letech 20. století. V tomto období dochází k likvidaci několika vesnic (Souš, Komořany, Kopisty) v blízkosti města Mostu a později v roce 1964 bylo československou vládou rozhodnuto o zbourání samotného „starého Mostu“. Důvodem likvidace těchto obcí byla těžba hnědého uhlí. Lze předpokládat, že bádání právě v tomto specifickém prostředí, kde došlo k výše zmíněným migračním změnám, přinese zajímavé výsledky v oblasti výzkumu regionální identity obyvatel této oblasti.

Hlavním tématem této práce je pojem identita, kterou nelze jednoznačně definovat. Identitu lze chápat jako něco, co umožňuje jedinci se ztotožnit sám se sebou anebo s jiným jedincem nebo skupinou jedinců a kulturou, ve které jedinci žijí. Jedinci svoji identitu neustále konstruují v rámci procesu identifikace, tedy ztotožňování se skupinou, s prostředím, územím, zvyky, postoji či politickými nebo náboženskými názory. Člověk přirozeně kategorizuje svět kolem sebe. Prostřednictvím kategorií lépe chápe realitu. Tím, že jedinec kategorizuje, také definuje jednotlivé kategorie, které mu umožňují se s určitou skupinou či kulturou ztotožnit.

V této diplomové práci se předpokládá vzájemná souvislost identity a prostoru, a proto lze hovořit o regionální identitě, jakožto specifickém typu kolektivní identity. Regionální identita představuje pocit ztotožnění se a sounáležitosti obyvatel s místem nebo územím, ve kterém se buď narodili anebo v něm žijí.

Mostecký region byl ještě na počátku 19. století oblastí, kde žilo převážně německy mluvící obyvatelstvo. S procesem industrializace je spojen příchod obyvatel z českého vnitrozemí, ale i z Německa, Slovenska a jiných zahraničních oblastí. Nově příchozí byli motivováni zejména pracovní příležitostmi v důlním průmyslu, který právě díky industrializaci nabývá na významu. Výrazným zásahem do soužití těchto národních skupin byl rok 1938, postoupení pohraničí českých zemí nacistickému Německu a silící nacionalismus německého národa. Druhá světová válka znamenala dosud největší zásah do

evropské společnosti. Zejména česko-německé vztahy byly válkou poškozeny a ani v poválečném období se situace nijak nezlepšila. V Československu byl zákonem vyhlášen odsun německého obyvatelstva, přičemž především v období těsně po válce docházelo k neorganizovanému tzv. divokému odsunu (Houžvička 2005: 1). Německé domovy a podniky se zbouraly, zmizely celé osady. Krajina pohraniční oblasti tak byla zcela nezvratitelně přeměněna. Současně docházelo k osidlování vyliďněného pohraničí, a to v několika vlnách. Pro první osidlovací vlnu bylo typické vykrádání a ničení původních německých obydlí. V druhé vlně častěji než v první docházelo k usidlování a pozvolnému zvykání si novoosídlenců na nový domov. Novoosídlenci¹ si museli zvykat na starousedlíky, navazovali nové vztahy, snažili se o zakořenění své rodiny v novém prostředí. Nově příchozí obyvatelstvo si muselo zvykat na nové prostředí a vytvářet pocit domova a konstruovat si tak novou regionální identitu. Toto obyvatelstvo bylo k příchodu do oblasti českého pohraničí po roce 1945 motivováno především pracovními příležitostmi a volnými obydlími s pozemky.

Z důvodu pokračování těžby hnědého uhlí byla v roce 1960 zbouraná obec Souš a „*bourací akce*“ na Mostecku dále pokračovaly. V roce 1964 bylo československou vládou rozhodnuto o zbourání „starého Mostu“. K samotné realizaci došlo o rok později v roce 1965. Československá vláda prezentovala toto rozhodnutí jako jedinou možnou cestu, která bude vyplacena hnědým uhlím a ziskem z něj a moderní výstavbou bytů, která nabízela teplou vodu a ústřední topení (Atikomplex 2006: 11 - 13). Lze předpokládat, že zbourání „starého Mostu“ a jeho okolních vesnic (Souš, Kopisty, Komořany) zasáhlo do formování regionální identity obyvatel Mostecka.

Tato diplomová práce je rozdělena do pěti hlavních kapitol, které disponují dalšími podkapitolami:

Kapitola 1 – úvodní kapitola se věnovala nastínění řešeného tématu a krátce představila základní pojmy, se kterými bude diplomová práce nadále pracovat.

Kapitola 2 – druhá kapitola je částí metodologickou. Podrobně jsou zde popsány výzkumné cíle a použitá metodika.

---

¹Pojem novoosídlenectví se užívá v kontextu problematiky migračních změn po druhé světové válce.

Kapitola 3 – jedná se o část teoretickou, která přibližuje pojmy, ze kterých je dále vycházeno. Jedním z hlavních pojmů je identita, které je věnována jedna celá kapitola, jež je rozdělena na tři podkapitoly. Prostor je zde věnován problematice osobní, kolektivní a regionální identity. Druhá kapitola je nazvaná „Novoosídlenectví pohraničí“ a obsahuje definice a pojmy, spojené s touto problematikou jako např. migrace. Poslední kapitola se věnuje geograficko-historickému popisu mosteckého regionu, ve kterém byl proveden biografických výzkum.

Kapitola 4 – jedná se o část empirickou a zabývá se vlastním výzkumem regionální identity na základě biografických příběhů obyvatel novoosídleneckého Mostecka. Jednotlivé kapitoly se věnují motivům příchodu obyvatel na Mostecko po roce 1945 a dále procesem formování regionální identity obyvatel novoosídleneckého pohraničí.

Kapitola 5 – závěrečná kapitola shrnuje výsledky této diplomové práce, které byly získány během vlastního terénního výzkumu.

Kapitola 6 – zde se nachází seznam použité literatury, které bylo v diplomové práci využíváno.

Kapitola 7 – obsahuje přílohy. Jedná se o fotografie z „*bouracích akcí*“ a architektonickou změnu mosteckého centra, kdy toto téma je v diplomové práci především akcentováno.

2 CÍL PRÁCE A METODIKA

Cílem předložené práce je porozumět problematice regionální identity na příkladu životních vyprávění obyvatel novoosídleneckého Mostecka. Lze předpokládat, že formování této regionální identity probíhalo zejména po válečném „*uspořádání*“ po roce 1945, kdy z českého pohraničí bylo nuceně odsunuto německy mluvící obyvatelstvo a paralelně došlo k osidlování této oblasti. Nově příchozí byli vedle nabízených obydlí a volných pozemků, motivováni také pracovními příležitostmi v průmyslově se zotavujícím regionu. Regionální identita tohoto obyvatelstva byla dále ovlivněna v 60. a 70. letech státem nařízené zbourání „starého Mostu“. Tato zásadní změna znamenala pro mnoho lidí totální proměnu žitého prostoru. Především pro venkovské obyvatelstvo pocházejícího z okolních obcí, znamenalo stěhování se z rodinných domů do městských panelákových bytů, velkou změnu způsobu života.

Snahou této diplomové práce je porozumět formování regionální identity obyvatel, kteří po roce 1945 přicházejí do pohraniční oblasti Mostecka. Výzkumnými otázkami jsou:

- Jak probíhal proces identifikace s prostředím na novoosídleneckém Mostecku?
- Prostřednictvím čeho si obyvatelé novoosídleneckého Mostecka konstruují sounáležitost s místem?
- Co motivovalo dnešní obyvatele Mostecka k příchodu do mosteckého regionu v poválečném období?

V předložené práci se vychází z kvalitativního přístupu, pro jehož metody je příznačné zaměření se na subjekt, což umožňuje lepší pochopení jedince a procesu formování identit. Jako technika sběru dat bylo zvoleno narativní a polostrukturované interview, kdy došlo ke sběru 10 biografických příběhů.

Výhodou kvalitativního přístupu je, že jde více do hloubky zkoumaného problému, na subjekt nahlíží individuálně a přináší netriviální nové teorie a hypotézy. Nevýhodami je neschopnost standardizace a generalizace výsledků. Výzkumník řídící se postupy kvalitativního přístupu se musí vzdát statistických čísel či tabulek, kterými může disponovat kvantitativní výzkum. V rámci této teoreticko-metodologické části lze hovořit

o dvou pojmech - validita a reliabilita. Nízká standardizace, která je typická pro kvalitativní přístup, přináší vysokou validitu (platnost, věrohodnost, kdy jde o takové měření, které měří skutečně to, co jsme zamýšleli měřit), ale nízkou reliabilitu (spolehlivost, takové měření, které při opakování aplikace dává shodné výsledky, pokud se nezměnil stav pozorovaného objektu) (Hendl 2005).

Hlavní metodou v badatelské činnosti je biografický výzkum, který je podle Hendla (2005) zvláštním druhem případové studie, protože se týká jedné osoby nebo malého počtu osob (případů). Biografickou metodu² také označujeme jako autobiografickou, sociobiografickou, metodu osobních dokumentů, life history (sepjetí osoby s událostí) a nebo life story (vázáno více na osobu).

Dle Roubala (2009) jsou postupy kvantitativního výzkumu spíše orientační a přinášejí pouze povrchní informace o tom, na kolik jsou lidé ztotožnění s územím, kde žijí, umožňují jistou kvantifikaci (jak velký počet lidí je spokojených s místem, ve kterém žijí), ale neumožňuje pochopení, v čem spočívá podstata ztotožnění, na co je vázána, jak je prožívána a zdůvodňována. *„Mnohem hlubší možnosti poznání obsahu identit i identity týkající se určitého území poskytují kvalitativní postupy. Nejloubeji lze obsah pojmu identita patrně studovat v rámci biografického výzkumu. Ten umožňuje prostřednictvím biografických vyprávění sledovat obsahy, následnost a zvýznamňování určitých prožitých situací v závislosti na širokém okruhu podmínek a nejrůznějších souvislostí.“*

Biografie je zaznamenaný životní příběh jedince nebo malé skupiny lidí (manželského páru a jejich rodičů). Cílem výzkumníka je rekonstrukce a interpretace této životní historie jedince. V biografické metodě se zkoumá více biografí, které se srovnávají a hledají se podobnosti a vzorce životních drah, čímž se přispívá k vysvětlení společenských jevů.

Jedna z možností techniky sběru dat v biografickém výzkumu je narativní interview. Velkou zásluhu v této oblasti má Schütze, který definoval narativní interview a požadoval, aby se vypravěči nechávalo volné vyprávění životního příběhu. Dle Schütze (1999) se má při pořizování narativního interview postupovat následovně:

---

² Ve 30. letech 20. století roste zájem o biografii zejména u Boasových žáků školy „Kultura a osobnost“. Biografie byly přepisovány jako romány a poskytovatel biografie byl chápán jako reprezentant doby. Důležitým vývojovým bodem byl rok 1892, kdy se na Chicagské škole otevřela první katedra sociologie. Chicagská škola (Mead, Park, Thomas, Znaniecky) se zabývala příchodem mnoha etnik, akulturací, sociologií města, rasou, etnicitou, konfliktem. Odtud základním dílem biografie je Polský sedlák od Thomase a Znanieckého. Jde o osobní dokumenty (deníky, autobiografie) imigrantů z Polska. Zabývali se sociální organizací sedláků (Schütze 2009).

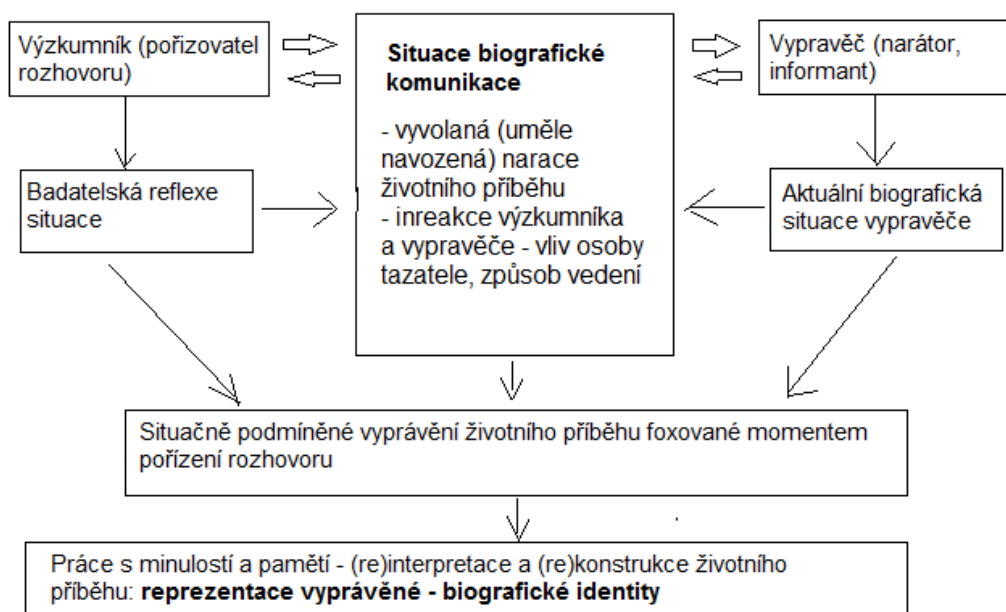
- 1) stimulace dotazovaného (cíl projektu, motivace)
- 2) samotné vyprávění
- 3) vyjasnění nesrovnalostí
- 4) zobecňující otázky (hodnocení)

Narativní interview se nehodí ke zkoumání všech typů sociálních jevů, ale lze jej použít tam, kde se dá vyprávět příběh. Bývají vyloučeny ty sociální události, které obvykle leží tzv. pod prahem každodenní pozornosti členů společnosti. Narativního interview se snaží o rozpracování vnitřních souvislostí mezi fázemi a vlastnostmi jedinečných - individuálních nebo kolektivních procesů. Tím se zpřístupní procesní struktury a mechanismy týkající se identit individuálních nebo kolektivních sociálních jednotek (od „Já-identity“ k „My-identitě“). V tomto procesu jsou zviditelněny biografické historické zvláštnosti, principy a podmínky jejich rozvoje, nebo naopak jejich omezení a případná narušení. Takový přístup nutně potřebuje co nejpřesnější analýzu každého nového případu, který zcela podle principu teoretického nasycení vzorku, umožní odhalení a intenzivní využití výrazového potenciálu empirického materiálu s ohledem na biografické a sociální vlastnosti procesu (Schütze 1999).

Badatel bere na vědomí, že stejné okamžiky mohou různí lidé vnímat odlišně (Fischer-Rosental, Rosenthal 2001). Výzkumníkova úloha spočívá v podpoře a povzbuzování narátora. Badatel zběžně načrtává svoje nápady, o čem by vyprávění mohlo být, a pokouší se tak ve vypravěči probudit chuť ke rozvzpomínání se a k povídání. Během vzájemně ohleduplného sladování představ o vyprávění k tématu, dojednává výzkumník s informantem konečnou verzi tématu rozhovoru. Výzkumník musí dostatečně jasně objasnit smysl rozhovoru, čímž pomáhá získat pocit, že vedení rozhovoru má nějaký smysl. Závěrem musí výzkumník objasnit průběh celého interview (Schütze 1999).

V biografickém přístupu je třeba brát v úvahu, že má výzkumník obvykle k dispozici pouze jednu z mnoha variant možných vyprávění, a že se nejedná o nic definitivního a neměnného. Každý vyprávěný příběh je unikátní a selektivní, nikdy se nevypráví všechno a vždy lze vyprávět i jinak. Na biografické vyprávění stejně jako na biografickou identitu je třeba nahlížet jako na situační záležitost, fixovanou vždy až na moment pořízení rozhovoru a tuto situační povahu biografického vyprávění, respektive biografické identity lze vyjádřit specifickým vztahem mezi badatelem a vypravěčem, který vzniká v okamžiku

pořizování rozhovoru a s tím spojená tzv. „*situace biografické komunikace*“, kterou vyjádřil Roubal (2009: 78 – 79) v následujícím schématu:

Na základě tohoto schéma je třeba rozlišovat mezi biografickým vyprávěním vyvolaným a nevyvolaným, a tím poukázat na obecnější charakter biografické komunikační situace pořizování rozhovorů. Nevyvolané nebo také nezáměrné biografické vyprávění je to, podle Roubal (2009: 79), které bývá obvykle výzkumníkům jako cizím a vypravěčům vzdáleným osobám utajeno a zneprístupněno a je založeno vztahem k důvěrně blízké osobě, je spontánní, vyžaduje zvláštní okolnosti, podmínky, atmosféru a lze jej označit za projev intimity. V častějších případech dochází k uměle vyvolanému rozhovoru, který je formální, popisný a stručný. V tomto případě nevzniká atmosféra spontánního vyprávění, jelikož samotný diktafon na vypravěčovo stole vyvolává pocit sevření a nově vytvořené narátorovi neznámé situace.

Podle Noskové (2004) bývá vztah tazatel - dotazovaný pro kvalitativní výzkum zásadní. Do výzkumu se vstupuje s jasnou představou, a to nashromáždění několika narativních interview, která jsou dále interpretována. Zároveň zdařilost narativního interview závisí na mnoha faktorech. Důležitou roli hraje přátelská atmosféra, která při rozhovoru panuje a která může pomoci nastolit větší důvěru mezi narátorem a tazatelem. Nastolení takové atmosféry bývá ze strany výzkumníka částečně předstírané a je přirozené, že odstíny „přátelství“, které jsou s narátory uzavírány, byly různé. Závisí na tom, jak narátoři tazatele oslovili jako lidé, nebo kolik návštěv bylo realizováno. Tazatel musí počítat a být

schopen se vyrovnat se situacemi, kdy se během interview vypravěč či vypravěčka například rozplakali. Stejně emotivní jako události dávno minulé byly pro narátory také události současné (např. vyprávění o smrti manžela/manželky). Otázkou zůstává, zda je možné, aby se badatel podílel na jejich bolestných vzpomínkách, zda stačí říci několik slov o tom, že to muselo být hrozné a pro mne těžko představitelné. Většinou lze situaci řešit mlčením a čekáním, až se narátor „sebere“, a potom bude volně pokračovat ve vyprávění.

Formulované závěry bychom nikdy neměli považovat za definitivní. Jsou vždy jen hypotetické, a to hned ve dvou ohledech. Za prvé vzhledem k postupnému doplňování materiálu a jeho různým ztvárněním. Za druhé pak s ohledem na vývoj struktur v reálném průběhu dalšího života. To je zvláště důležité pro terapeutické, sociálně-terapeutické a v rámci sociální práce prováděné rekonstrukce, které jsou přizpůsobeny potenciálům změny a re-strukturace. Hypotetický charakter výsledků také nechává prostor pro případné modifikace. Analytická rekonstrukce otevírá v rámci dané struktury konkrétní očekávání a možnosti. Události však mohou nabrat jiný směr, a tak se tyto očekávání a možnosti nemusejí vždycky realizovat (Fischer-Rosenthal, Rosenthal 2001).

Během vedení rozhovoru podle Vaňka (2007: 88 – 89), dochází k častým chybám, kterých by se měl tazatel vyvarovat, aby získal úspěšný výsledek. Za nesprávný postup se myslí i to, že tazatel příliš zasahuje do rozhovoru, že dokonce vnucuje svoje vlastní nápady a názory. Takový postup vede k potlačení komunikace, tazatel zároveň přichází o důležité informace, které by správně vedeným interview získal. Tazatel by měl akceptovat svoji roli, totiž naslouchat tiše, trpělivě a především pozorně.

Časté chyby při vedení rozhovoru podle Vaňka (2007: 88 – 89):

- Bagatelizace - „To zase není tak zlé.“
- Diagnostikování – „Myslím, že jste měl problém s matkou.“
- Zkoušení – vede až k pasivnosti vyprávěcího, čím více je položeno otázek, tím spíše ztrácí narátor nit.
- Interpretace - „Myslím, že jste vlastně chtěl říci...“ Je součástí až vlastní analýzy a interpretace.
- Moralizování - „To jste přeci neměl udělat.“

- Intelektualizace - „To spočívá v tom, že ...“ Tazatel vysvětluje, proč udělal to, co udělal. Rozhovor by neměl být veden jako terapeutické sezení.

V rámci této diplomové práce byly získané rozhovory transkribovány dle postupů, které předkládá Vaňek (2007: 113 – 115). Autor klade důraz na samotný přepis rozhovorů. Jde o důležitý krok v badatelské činnosti, jelikož slouží nejen ke kontrole technik dotazování, ale i k hodnocení jeho úlohy v procesu vytváření rozhovoru. Přepis rozhovoru by měl podle Vaňka zachytit především:

- Přesný smysl a obsah rozhovoru;
- Stylistická a jazyková specifika narátora;
- Pod čarou nebo v závorce poznámku o mimořádných událostech, které rozhovor ovlivnily (přerušily, snížily srozumitelnost některé pasáže apod.);
- Přepis by měl rezignovat na zachycení např. defektů ve výslovnosti narátora, protože nic nesdělují ani o obsahu rozhovoru, ani o jeho formě a vytvořené atmosféře. Pokud by se v přepisu objevily, mohly by se narátora dotknout;
- Zachycení výplňkových „vatových“ slov narátora („ted’, jako, ten, jaksi, nějak“) má smysl tam, kde dokresluje narátorův slovní projev (s tím jistou část jeho charakteristiky), avšak ne tam, kde by jejich důsledné zaznamenání bylo na úkor srozumitelnosti záznamu;
- Přepis nemůže zachytit, jen opsat mimoslovní zvukové projevy (smích, pláč), v textu se vyznačuje v hranatých závorkách. Odmlku narátora vyjádří tři tečky v hranaté závorce;
- Přepis není redakcí rozhovoru – styl narátorova sdělení by při přepisu nahrávky neměl být upravován a korigován. Tyto úpravy jsou spolu s doplňky či případnými změnami v textu přepisu záležitostí následné redakce přepisu, ke které dochází ve vzájemné interakci narátora s tazatelem a redaktorem (pokud jím není sám tazatel).

Jednotlivé transkripce rozhovorů nahrávaných na diktafon se nacházejí v archivu autorky této diplomové práce. V empirické části jsou použity pouze jednotlivé pasáže rozhovorů, a to tak, aby nedošlo k porušení ochrany osobních údajů dotazovaných osob.

Jména narátorů jsou nahrazeny pseudonymy. Na závěr této kapitoly je uveden seznam oslovených narátorů s nejdůležitějšími informacemi o nich.

Seznam narátorů – pasportizační údaje:

Barbora (nar. 1946) má středoškolské vzdělání, téměř celý produktivní život pracovala na mostecké poště a později jako její vedoucí, dnes je v důchodu, je vdaná, má tři syny a jednu vnučku, do Mostu přišla ze zbourané vesnice Souše v roce 1960.

Jan (nar. 1944) má základní vzdělání, pracoval v důlním podniku jako „bagrista“, byl členem KSČ, je ženatý, má tři děti. Do Mostu přišel ze zbourané vesnice Kopisty, kdy získal podnikový byt na tzv. „Podžatecké“, což byla jedna z prvních poválečných staveb.

Josef (nar. 1940) má vysokoškolské vzdělání, pracoval v důlním průmyslu v řídicí funkci, před důchodem se stal ředitelem technických služeb, je ženatý, pochází z okresu Čáslav, na Mostecko se dostal na pracovní umístěnku do Komořan.

Anna (nar. 1943) má základní vzdělání, je vyučena a pracovala v textilním průmyslu, je vdaná, má dva syny a pět vnoučat, pochází ze Slovenska.

Petr (nar. 1948) má základní vzdělání, vyučen, pracoval jako řidič autobusu jak ve „starém“, tak i v „novém“ Mostě, je ženatý, má dva syny, pochází z Braňan, což byla před rokem 1945 převážně německy mluvící obec.

Jana (nar. 1947) má základní vzdělání, je vyučená kuchařka, pracovala jako prodavačka v podnikové kantýně a později jako kuchařka ve školní jídelně, je vdaná, má dvě děti, pochází z Mostu a lze ji počítat mezi tzv. starousedlíky.

Františka (nar. 1935) má střední pedagogické vzdělání, pracovala jako učitelka na základní škole v Mostě, je vdaná, má dvě děti, pochází z Březových hor u Příbrami, do „starého Mostu“ se dostala s příchodem rodičů po druhé světové válce, její otec byl pozván mosteckým architektem, který jim sjednal ubytování a práci.

Jiří (nar. 1932) má vysokoškolské vzdělání, pracoval v důlním podniku v řídicí funkci, je ženatý, má dvě děti, patří mezi tzv. „re-emigranty“, narodil se na Mostecku, s rodiči odešel na Kladensko a vrátil se na Mostecko, kde pokračoval na již českém gymnáziu ve svém studiu.

Olga (nar. 1927) má základní vzdělání, pracovala v důlním podniku, je vdova, má jedno dítě, pochází z Ukrajiny, do českého pohraničí se dostala díky německému pracovnímu táboru.

Lucie (nar. 1959) má střední vzdělání, pracuje jako ošetřovatelka, je vdaná, má dvě děti, pochází z Karlových Varů, do Mostu přišla jako devítiletá, vychovávala ji její babička.

3 TEORETICKÁ ČÁST

3.1 Pojem identita

Slovo „identita“ je odvozeno od latinského *idem*, což český jazyk překládá jako tentýž a odtud identita znamená totožnost. Je něčím, co se konstruuje a co je možno konstruovat různými způsoby, co neexistuje obecně. *„Identita není člověku dána, je třeba ji hledat a životní proces je vlastně sledem takových hledání, procesem, v němž se k identitě takovým či onakým způsobem dochází nebo nedochází“* (Bauman 1992: 27 - 28). Podle Jenkinse (2008: 7) je identita *„neuchopitelný koncept“* a lze hovořit o pouhé představě každého jedince, který si navenek vůči okolí vytváří takovou identitu, kterou si přeje prezentovat. Dále autor uvádí, že není snadno rozpoznatelné, zda se identita formuje nezávisle na jedincovo představě o ní, že to jak se jedinec identifikuje závisí na tom, jaké jsou jeho zájmy v rámci osobní a kolektivní identifikaci³.

Identitu nelze jednoznačně definovat. Jeden z důvodů je fakt, že na pojem „identita“ nahlízejí různé vědní disciplíny různě. Psychologie nazírá na identitu jako na něco vnitřního a závislého na psychickém zrání a vývoji osobnosti. Sociologie se zabývá vztahy mezi lidmi a zdroje identity nalézá v procesu socializace. Sociologický pohled nehledá zdroje identity v hlubinných strukturách psychiky člověka. Sociální psychologové varují před ztrátou identity v „teorii davu“. Filozofové se zaměřují na samotnou podstatu identity. Politologové se například mohou zabývat myšlenkou ztráty identity jednotlivých států Evropské unie.

Tento diskutovaný pojem je často chápán jako ztotožnění se s místem, se skupinou, s náboženským, kulturním anebo politickým přesvědčením či názorem. Lze rozlišovat kulturní a sociální identitu, které představují individuální pocit sounáležitosti s rodinou, školní třídou, vrstevnickou skupinou a dalšími skupinami vymezenými náboženstvím, filozofií anebo způsobem života. Dále je to např. národní identita, jakožto pocit sounáležitosti s politickou jednotkou, ve které jedinec žije. Etnická identita se odvozuje od

---

³ Jenkins (2008: 7) přímo píše: *„In fact, identification and interests are not easily distinguished. How I identify myself has a bearing on how I define my interests. How I define my interests may encourage me to identify myself in particular ways. This is not to deny that people may sometimes pursue interests that appear to conflict with how they are publicly identified, individually or collectively. It does. However, returns us to the proposition that classification (identification) is unlikely to be disinterested.“*

pocitu příslušnosti k daným jazykovým skupinám, k jejich tradicím či umění⁴. Dalším možným rozlišením identity je na lokální a regionální, které souvisejí s individuální a kolektivní identitou. Individuální identitu lze chápat jako soubor představ, názorů, postojů a přesvědčení, které jedinec vytváří sám o sobě. Takový jedinec vytváří systém autodefinice sociálního aktéra. Kolektivní identita je na jedné straně soubor individuálních identit, založenou na společných, či pro všechny nebo většinu účastníků podobných, systémem hodnot, norem, mravů, zvyků, jazyka, ekonomiky a taky daného teritoria. Na druhé straně je nadosobním souborem autodefinicí, které nelze redukovat na autodefinici jednotlivce. *„Základem kolektivní identity je prožívaná a internalizovaná tradice, současnost a definice společné budoucnosti pro celou skupinu. Regionální identita nebo také lokální je případem kolektivní identity, která sama o sobě je založena na regionální nebo lokální tradici, vztahuje se k definovanému a určitému místu, území. Lze soudit, že kolektivní identita vzniká na základě individuální, i přesto, že ji na ni nelze redukovat.“*⁵

V 70. letech 20. století lze pozorovat zvýšený zájem o studium identity. Sociologové se začali více zaměřovat na procesy formování individuálního „já“ a objasňovali na základě sociálních interakcí způsoby konstruování „sebepojetí“. V 80. letech 20. století se sociologové soustředují na kolektivní identitou a poukazují na fakt, že společnost se neustále rychleji vyvíjí a že postupně dochází ke kulturní, ekonomické a sociální globalizaci. Tyto změny vyvolaly zájem o skupinu a problematiku kolektivu (Roubal 2009: 45).

Identita dává jedinci pocit bezpečí, sounáležitosti, pocit známého prostředí, které je mu blízké, srozumitelné, v kterém se orientuje a se kterým se ztotožňuje. Každý jedinec chápe identitu odlišně. Jedinci mohou cítit příslušnost spíše k národnímu státu, jiní se identifikují s určitou specifickou kulturou anebo se jedinec identifikuje s regionem, ve kterém se narodil nebo ve kterém žije. V žité každodennosti si jedinec identitu neuvědomuje. Konkrétní identita se jeví být důležitá při setkání s něčím odlišným, cizím. Taková situace vytváří jedinci pocit, že on sám je jiný než „ten druhý“⁶.

---

⁴ Czechkid – texty určené pro pedagogy a zabývající se multikulturní společností [online], [cit. 2011 – 03 – 03]. Dostupné z WWW: <<http://www.czechkid.cz/si1120.html>>.

⁵ Szczepański, M. S.; Śliz, A. *Mezi místem a prostorem. Lokální identita – regionální identita: pokus o sociologický náhled* [online], 2008, [cit. 2011 – 03 – 03]. Dostupné z WWW: <http://www.interreg.uni.opole.pl/biblioteka/docs/SzczepanskiSliz_cz.pdf>.

⁷ Czechkid – texty určené pro pedagogy a zabývající se multikulturní společností [online], [cit. 2011 – 03 – 03]. Dostupné z WWW: <<http://www.czechkid.cz/si1120.html>>.

Proces identifikace, ve kterém dochází k formování identit, je zapříčiněný, stejně jako další psychologicko-sociologické jevy, procesem socializace, což je univerzální kulturní prostředkem k zajištění kontroly chování a myšlení členů společnosti. Socializací prochází každý jedinec, má-li se stát sociální a kulturní bytostí. Kontrolní a dohlížecí mechanismy jsou vbudovány přímo do podstaty každé kultury. Cílem socializace je zformovat jedince, který se bude i o samotě chovat jako by byl pod stálým dohledem ostatních členů skupiny. Bauman (2007: 51) hovoří „o procesu utváření a dosahování konsensu čili vštěpování přesvědčení o tom, že je třeba věřit v to, v co věří ostatní, a že společenství víry a přesvědčení je pro všechny věci dobrou a pro každého užitečnou. V procesu socializace je nutné se vyhnout odchýlkám od normy, deviaci a nonkonformitě. Nebo je alespoň umět odstranit. Jedinci hledají odpověď na jednu z klíčových otázek, zda-li se s identitou rodíme, nebo zda ji získáváme v průběhu života. Mění-li se identita během života, nebo zůstává-li od narození jedince stále stejná.“

3.1.1 Osobní identita

Tento druh identity je také nazýván jako individuální nebo vlastní („*person identity*“). Osobní identita představuje ztotožnění se nebo pocit sounáležitosti jedince se sebou samým, nebo se skupinu, ve které se jedinec pohybuje a cítí se být jejím členem. Tato problematika se podle Mathews, Bok, Rabins (2009: 8 - 9) dá vymezit pojmem „*self*“, a tím není myšlen vztah jedince ke svému vlastnímu tělu, ale k sobě samému, ke svému bytí, a to prostřednictvím toho, jak se jedinec přijímá a vnímá, jak se respektuje, zda si sám sebe váží a zda se identifikuje s vlastním „*Já*“ („*the self*“). Jde o velice široký a otevřený termín, který dává prostor k různé interpretaci. Podle Perryho (2009: 9) je „*self*“ to, jak se jedinec identifikuje s vlastním vnitřním „*já*“. Jde o koncept ukrytý v každém jedinci, který existuje pouze tehdy, když existuje jeho nositel – určitá osoba⁷.

Roubal (2009: 41 - 42) ve své disertační práci píše o sociálním modelu identity tzv. Meadovo „sociální já – Self“. Podle Meada se „*já*“ formuje v procesu socializace v interakcích, při nichž dochází k výměně verbálních a neverbálních symbolů. Mead

---

⁷ Perry (2009: 9) přímo říká: „*A self is just a person, though of under the relation of identification. The basic concept of self is not of a special kind of object, but of a special kind of concept that we each have of ourselves. Self can exist only when person exists.*“

neuvažuje proces socializace jako pasivní akt přizpůsobování se a osvojování si hodnot a norem, naopak zdůrazňuje jeho aktivní význam a dynamický charakter. V rámci socializačního procesu si dítě nejprve osvojuje a přejímá role od takzvaných „významných druhých“, kteří představují takovou skupinu kolem jedince, která formuje jedincovo sebepojetí. Druhou významnou skupinu představují tzv. „generalizovaní druzí“, kteří se nejčastěji vyskytují ve společnosti, kterou si jedinec buď volí, nebo mu je jeho nejbližšími jedinci určena. Jedinec si během svého života osvojuje sociální role, které jsou chápány jako pouhé masky vnějšího způsobu jednání a vystupování a jako součásti procesu vytváření identifikačních vztahů významných pro pojetí sebechápání a vnitřního ztotožnění s určitými vztahy a kvalitami.

Osobní identitu můžeme nahlížet jako tzv. sebe-identitu, která představuje jistou formu vědění o sobě samém utvářenou v intersubjektivně založeném procesu osobní interpretace. Sebe-identitu lze chápat jako individuální formu sebepoznání, kdy jde o identitu „žitou“, tedy utvářenou v každodennosti lidského života a často představuje pouze identitu nevyzvořenou a nesdělovanou. Sebe-identitu ale nelze redukovat pouze na to, co si člověk o sobě myslí, nebo co si myslet může, ale je budována vždy ve vztahu k druhým lidem a objektům a současně udržována prováděním konkrétních forem chování, jednání, praktikujícím stylem života nebo činností, jako je psaní nebo vyprávění. Její smysl tedy spočívá v praktickém konání a jednání, komunikaci s druhými a schopnosti toto sebepoznání dále sdělovat (Roubal 2009: 76).

Podle Bergera a Luckmanna (1999: 170 - 173) se identita vytváří během sociálních procesů. Jakmile je vytvořena, je udržována, měněna a přetvářena sociálními vztahy. Důležitá je sociální struktura, která dává vzniku sociálním vztahům, ve kterých se vytváří identita. Mají na paměti neustálou dialektiku věci: „*Společnosti mají své dějiny, v průběhu dějin vznikají určité identity, dějiny jsou vytvářeny lidmi s určitou identitou. Identita je jev, který je výslednicí dialektiky vztahu jedince a společnosti. Typy identity jsou však výhradně sociálními produkty a představují relativně stabilní prvky objektivní sociální reality.*“

3.1.2 Kolektivní identita

Existuje několik pohledů na problematiku kolektivní identity. Hernegger nahlíží na člověka jako na „bio-kulturní“ bytost, která není schopna bez jisté podoby kolektivní

identity žít. Jiný pohled je koncept sociální identity – „já“ podle Meada nebo Strausse. Moderní psychologie a sociologie vnímá přirozený vztah jedince k určitému společenství. Někteří autoři hovoří o přirozeném vědomí lidské solidárnosti a kolektivní identitě jako o „sociální danosti“. Tento „sociální fakt“ se zdá být všeobecnou a základní charakteristikou lidského sdružování, jakousi univerzální kategorií. Kolektivní identitu lze považovat za jednu z přirozených forem „vícevrstevnatého“ konceptu lidské identity, která je nutnou funkční komponentou každé společnosti a tvoří z pouhého shluku jedinců uspořádaný kolektiv (Lozoviuk 1997: 202).

Společnost se dělí na menší společenské celky, na skupiny, na skupiny jednotlivců a na jednotlivce. Pro snazší orientaci ve společnosti (kultuře), je dobré se umět zařadit do určité skupiny či společnosti a danou společnost umět pojmenovat. V rámci této problematiky lze hovořit o kategoriích „my“ a „oni“. Tyto dvě kategorie umožňují jedinci se lépe sebeidentifikovat díky vymezení se vůči „těm druhým“, vymezení vůči skupině, jejíž jedinec není členem. „My“ znamená skupinu, k níž jedinec patří a dění uvnitř ní dobře rozumí, a proto také ví jak si počínat a cítí se v bezpečí a jistý. Tato skupina představuje přirozené prostředí, místo, kde je jedinec rád a kam se vrací s pocity úlevy. „Oni“ představuje skupinu, k níž jedinec nemůže, anebo nechce patřit. Představa o tom, co se v této skupině děje, je tudíž vágní a útržkovitá, a protože příliš nechápe její chování, to, co dělá, se mu zdá veskrze nevypočitatelné a nahání mu strach. Jak malé dítě, tak i dospělí mají strach z čehokoli cizího, jiného a necítí se v blízkosti cizího příjemně a přirozeně. V takové situaci jsou sklony chovat podezření, že „oni“ oplácejí výhrady a obavy „my“ stejnou mincí, že opětvují nedůvěru a cítí stejný odpor jako „my“ k „oni“ (Bauman 2004).

V sociologii se prezentuje rozdíl mezi in-group (vlastní skupinou) a out-group (cizí skupinou), které se vzájemně stejně doplňují a podmiňují. „Oni“ nejsou „my“ a „my“ nejsme „oni“. Ve vymezování dvou odlišných pólů se bere na zřetel holistické hledisko a vztah vzájemné podmíněnosti obého. Cizí skupina je přesně onou imaginární opozicí, jež k sobě vlastní skupina potřebuje pro svou sebeidentifikaci, soudržnost, vnitřní solidaritu a emocionální jistotu a vlastní skupiny se dělí na velké a malé, kdy mají spousta rysů společných, ale nacházíme i značné rozdíly. Ty malé se prezentují tak, že všichni členi se po větší část dne setkávají, jejich interakce jsou hojné a intenzivní, například rodina žijící pod jednou střechou představuje velice intimní skupinu. V takové skupině se členi mohou intenzivně pozorovat a kontrolovat, co jiní opravdu dělají a jak to dělají. Velké skupiny

jsou mnohdy rozptýlené a tváří v tvář se potkávají jen někteří členové. Typickým příkladem jsou třída (pracovníci ve firmě se stejným příjmem a postavením), pohlaví (lidé stejného pohlaví) a národ (skupina lidí se stejným jazykem, stejnými zvyky a tradicemi). Tyto skupiny nevykazují známky důvěry jako je tomu u těch malých. *„Třídy, pohlaví a národy postrádají stmelující kontakt tváří v tvář a nestávají se vlastními skupinami samy od sebe. Těmi se musí teprve udělat, a to často navzdory mocným odstředivým silám. Obraz třídy, pohlaví a národa jakožto komunity jako sjednoceného, sladěného a harmonického celku podobně smýšlejících a cítících lidí je třeba realitě (v níž je v rozporu) vnutit. K tomu je zapotřebí obhajovat jednotu, zdůrazňovat skutečné či imaginární charakteristiky, jež všichni členové sdílejí společnou historickou tradici, společný jazyk a zvyky.“* (Bauman 2004: 41 - 49).

Vaněk (2007: 63 - 65) hovoří o ústřední roli paměti při formování kolektivní identity. Paměť lze z hlediska „psychologicko-sociologického“ dělit na individuální a kolektivní, jež jsou vzájemně podmíněné, neredukovatelné a spojené s jakýmsi „bytostným poutem“, což je důležitý aspekt z hlediska biografické metody. Kolektivní paměť se přenáší slovem a utváří se a udržuje se stejným způsobem jako její „nosič“ – mluvený jazyk – stálým předáváním. Podobně jako jazyk samotný je nekonzistentní a neustále se mění.

Halbwachs přišel se sociálními rámci, ve kterých dochází k předávání vzpomínek. Sociální rámce lze chápat jako rámec nejrůznějších sociálních skupin lidí. Jde o paměť společnou pro nějaký kolektiv lidí a patří sem společné obrazy, hodnoty, normy, jednání a vzájemná komunikace (Vaněk 2007: 64 – 65). V tomto kontextu je užitečné připomenout selektivnost paměti, o které píše Mayerová a Vašíček (2004: 9 – 32, cit. dle Vaněk 2007: 64), že *„není ničím jiným, než schopností vyjádřit smysl prostřednictvím představ, symbolů, pojmů, které dovolují sociální skupině uspořádat přítomnost.“*

Kolektivní paměť má sílu identitu tmelit⁸. Důležité je paměť neustále re-konstruovat⁹. Koncept kolektivní paměti říká, že jde o konstrukt sociálních, politických, nacionálních, náboženských a jiných skupin a je komunikována a manifestuje se v místech paměti (Houžvička, Novotný 2007: 15 - 18). Kolektivní paměť se zdá jako alibistický pojem. Někdy myslíme, že skutečnost taková je, ale můžeme se mýlit. Často k tomu v našem

---

⁸ Koncept kolektivní paměti poprvé zformuloval Halbwachs, kde akcentuje sociální podmíněnost paměti.

⁹ Proces re-konstrukce je chápán jako vzpomínání na minulost s ohledem na současnost.

žitým prostředí dochází. Nad člověkem je společenský tlak myslet si, že to tak je a že to samé přesvědčení se mnou sdílí většina mých vrstevníků.

3.1.3 Regionální identita

Předložená práce se zaměřuje na regionální identitu, na kterou nahlíží jako na sociální konstrukt, kdy jedinci pocítují sounáležitost s místem, se kterým se ztotožňují. Takovým místem - teritoriem může být stát a v tomto kontextu lze hovořit o regionální identitě jako o součásti identity etnické/národní. Problematiku etnické a národní identity se ve svém díle „*Jazyk a identita etnických menšin*“ zabývá například Šatava (2009). Slovo *eticita* nebo *etnický* pochází z řečtiny a rozbor slova „*ethnos*“ znamená lid nebo také „*ethnicos*“, což znamená pohan nebo divoch způsobil, že např. v Anglii je „*etnický*“ přisuzováno k pojmu rasa. Tento překlad může způsobit nekorektní politický podtext. Na konci druhé světové války se užívá formy „*etnics*“ jako označení pro skupiny přistěhovalců zejména pro Italy a Židy. Anglické „*nationality*“ označuje především státní příslušnost, nikoli etnickou (národnost). Anglické slovo „*nation*“ má silnější politický význam nežli *etnický*. Termín nacionalismus („*nationalism*“) má různé interpretace: od formativního a pozitivního (ve smyslu vlastenectví, patriotismu) přes neutrální náhled až k zatíženému pojmu s agresemi a národní nesnášenlivostí. Konec druhé světové války představoval mimo jiné změnu v chápání národa. Představy o významu, funkci a perspektivách národa byly odlišné. Vzniká otázka, zda „*národ*“ nebo „*národní*“ chápat jako západoevropské země označující pojmy *národ*, *národní* jako státní či politické fenomény nebo „*národ*“, „*národní*“ chápat spíše jako etnické fenomény. Došlo k procesu potírání hranic (státních, politických, ekonomických, informačních, komunikačních) a význam státní/národní příslušnosti zeslábl (Šatava 2009: 10 - 13).

Definice *eticity* a *etnické příslušnosti* podle Šatavy (2009: 14 - 15) nejsou opět jednoznačné. Setkáme se s několika názory, které se pohybují mezi dvěma krajními polohami:

1. **Tradiční**, ryze **národní** (etnická) koncepce vznikající v novém ideovém klimatu zhruba na přelomu 18. a 19. století, která se plně prosazuje v epoše německého

romantismu 19. století, a proto bývá nazývaná také „herderovská“. Tento pohled (etnické či etnopolitické) příslušnosti vymezující se především na bázi jazyka, kultury a mravů („*volkgeist*“) jako jasně ohraničených a stabilních entit, představuje příslušnost k etnické skupině či národu jako něco objektivně daného a biologicky předurčeného. Tato představa nahlíží na vědomí jedince, které je nezávislé na jeho vůli.

2. Etnické vědomí kladené nad občanské, ale i nad obecně lidské cítění za abstrakci, umělý, kulturně reprodukováný **sociální konstrukt**, který je nahlížen kriticky a odmítavě.¹⁰

Podle Roubala (2009: 49) je nejcitovanějším obhájcem primordialistické teorie van den Berghe, který se domnívá, že etnicita je především výsledkem biologicko-evolučních procesů a slouží k ochraně a zachování skupiny, jejích rysů a charakteristik. Klade důraz na vzájemné působení genetických, kulturních a ekologických faktorů a mechanismů přirozeného výběru. Rasa a etnicita se vyznačuje tím nejsilnějším možným přírodním základem. Dnes ale dochází k prolínání etnické/národní identity s pocitem sounáležitosti, s určitou politicko-teritoriální formací (regionální či státní příslušnost). Což je výrazně typické pro západní Evropu, vyznačující se tradičně vysokým stupněm vědomí etatismu, např. ve Francii (ztotožňování pojmů politického národa a státu), Walesu, Skotsku, Katalánsku či Baskicku. Herderovské pojetí zdůrazňující kritéria stejného jazyka a kultury, jasně vymezující národní příslušnost a ve svých vypjatých formách (nacistické Německo jako extrémní příklad) ji povyšující nad jiné hodnoty je typické pro střední a jihovýchodní Evropu (Šatava 2009: 15).

Šatava (2009: 23) také tvrdí, že intenzita etnického, národního vědomí, tedy uvědomění si své etnické příslušnosti je často velice individuální, těžko měřitelná. Je velice složité zobecňovat. Národ je vnímán jako imaginární komunita, která jako entita existuje jen

---

¹⁰ Jiným rozlišením pohledu na etnicitu jsou dva názorové proudy. První označován jako „primordialistický“, který je analogií tradičního „herderovského“ pohledu na národní příslušnost a vychází z přesvědčení, že jisté znaky získané nebo osvojené si v raném dětství (původ, jazyk, konfese) afektivně spojují členy etnických skupin a že pouze na jejich základě se vytváří jejich odpovídající skupinové pojetí. Druhou skupinou jsou situacionalisté, kteří odmítají takový determinismus a obhajovali myšlenku flexibilní a na kontextu závislého vymezení skupiny (Eisenstadt, Giesen 2004: 363).

potud, pokud se jeho příslušníci duševně a citově „identifikují“ s kolektivem, s většinou jehož členů ani nikdy nepřijdou do fyzického kontaktu. Národ se tak stává duchovní realitou a jako takový je imaginární.

V 80. a 90. letech 20. století nastal „boom“ mnoha antropologických děl a spousta z nich byla spojována s fenoménem globalizace jako procesem aktuálním a moderním. Etnicita se objevuje ve vztahu k různým sociálním jevům. Zabývá se tím, jak lidé sociální jevy vnímají, jakým způsobem, jak o nich přemýšlejí, jak vidí sebe a ostatní, jakým způsobem dochází k transformaci vidění svého vnitřku a pohledu veřejnosti¹¹. Barth hovoří s problematice izolovaných etnických skupin, které jsou charakteristické svojí kulturní odlišností, svým odlišným myšlením, vytvářením jazykových a sociálních bariér vůči jiné izolované skupině. Barth mimo jiné apeloval na kulturní spolupráci v rámci socializačních procesů, ve které vidí společenské výhody, než na vytváření primordiálních sociálních skupin (Eriksen 2002: 37).

Tato diplomová práce se zaměřuje na regionální identitu. V rámci této problematiky byla počta teoretická východiska badatelské činnosti Houžvičky a Novotného, kdy na úvod jedna z jejich statí říká: „*Historie je zdrojem hrdosti na příslušnost k určitému národu. Uvědomění si své historie a příslušnosti pomáhá vytvářet vlastní identitu.*“

Regionální identita je spojena s místem, kde lidé žijí svůj „žitý“ život. Lidé si přirozeně vytvářejí vztah k místu, které označují a chápou jako domov, který představuje místo, kam jedinec patří, nebo kam se zařazuje, vrací, kde hledá určité zdroje jistoty a opory. Jde o specifický prostor, které je zvláštním případem regionální identity. Tento prostor tvoří vnitřní svět jedince, je součástí biografické příběhu jedince, je spojen s místem, kde se člověk narodil, kde byli jeho rodiče, kamarádi a první intimní zážitky. Novoosídlenci buď dobrovolně opustili nebo byli nuceni domov opustit a vytvořit tak nový a odtud pochází fenomén „*dvojitého domova*“ (Houžvička, Novotný 2007: 54).

---

¹¹ Michael Maesmann studoval etnika v Thajsku. Studoval hlavně etnikum Lue a chtěl poznat jejich etnicitu. Snažil se skupinu definovat podle jejich jazyka, organizace společnosti a periferiální kontinuity (všechny tyto tři aspekty nešly přesně vymezit). Maesmann se ptal daného obyvatelstva, zda jsou Lue a pokud ano, tak se dále ptal, proč jsou Lue a dospěl k tomu, že někdo je Lue na základě své víry a na základě svého prohlášení, že je Lue. Při výzkumu existují dva velké pohledy nebo také přístupy a hlediska jak na zkoumanou skupinu (jedince) nazírat. Emický pohled je pohledem domorodých lidí, neboli pohled zevnitř, pohled lidí, které zkoumáme. Druhým je takzvaný etický pohled, kdy jde o pohled zvenčí, pohled toho, kdo zkoumá (Eriksen 1993).

Prostor domova lidé chápali jinak v jednotlivých historických dobách. Člověk se rozšiřoval z Afriky a migrace byla přirozeným způsobem života. Člověk migroval kvůli podnebním cyklům a hledání nových zdrojů. V této popisované době nemá domov velkou váhu. S rozvojem zemědělství se člověk upíná k danému území, člověk se usidluje, a tak stoupá jeho hodnota. V další etapě vývoje se migrace stala trestem pro jedince. V antickém Římě je známý střepinový soud takzvaný „ostrakismus“, po kterém byl obviněný vyhoštěn na deset let z území státu. V 5. století probíhaly velké kolonizace neosídlených míst a vznikaly nové národy. Novověk je také typický náboženskými střety a domov zde hraje roli útočiště a odpočinkového prostoru. Během 17. a 19. století probíhají opět kolonizace, kdy obyvatelé Evropy osidlují nové kontinenty. Na přelomu 19. a 20. století odchází až šedesát milionů Evropanů do Ameriky a populačně tak ulehčují starému kontinentu. Odcházejí hlavně úředníci, kteří se usazují v koloniích. Ve 20. století vznikají bariéry ve formě státních hranic a nové pojmy jako jsou vyhnání, genocidy a motivované migrace. V tomto období je pro jedince, více než dříve, důležité se s místem identifikovat a potřebné se stává vymezení se vůči okolí, znát prostor místa, které umíme pojmenovat a umět místo či prostor zahrnout do vnitřního světa, který si jedinci organizují, mění a neustále vylepšují. Problém s národní a regionální pamětí nastává v situaci, kdy politické jednotky, jako je třeba stát, neodpovídají paralelním potřebám řešení problémů regionální diferenciace a současně působení faktorů národní povahy (Houžvička, Novotný 2007: 49).

Podle Zicha je regionální identita: *„jedním z aspektů lidské identity, která je komplexní, pluralitní povahy. Identita člověka, stručně řečeno, spočívá v tom, s kým, nebo s čím se člověk ztotožňuje (co přijímá a bere za své) a vůči komu, čemu se vymezuje jako vůči jinému, cizímu a vnějšímu. Identita se konstituuje ve sféře sociálních vztahů jako sebeuvědomění a schopnost samotné orientace v sociálním prostředí. S důrazem na lidské jednání je někdy také v duchu strukturně funkcionalistických tradic identita člověka vymezována jako stav osvojení si určitých rolí nutných pro život ve společnosti. Vedle této sociální dimenze lidské identity se setkáváme s identitou jako se vztahem ztotožnění s dalšími objekty, s prostředím, místem a regionem.“* Součástí moderní doby je rozvolňování sociálních vztahů a naopak rychlé navazování vztahů nových, většinou dočasných a povrchních. Běžnější se stává nevázanost lidí na místo či lokalitu. Častěji se setkáváme s různými spotřebitelskými skupinami nebo se skupinami například podle druhu hudby a s tím spojenými místy - prostory. Bauman nazval tyto dočasné identifikační

sociální skupiny jako „šantové“ nebo „karnevalové“ komunity. Identita moderního člověka je zakládána spíše na individuálních, než na kolektivních dimenzích. Bauman přišel s termínem „*tekutá modernita*“, kterou vysvětluje tak, že lidé nepatří nikam a zároveň kamkoli. Je tedy výhodné být flexibilní. Každodenní zkušenost ukazuje, že většina lidí, navzdory těmto úvahám, svým způsobem někam patří a nějak se identifikuje, s něčím mají potřebu se ztotožnit (Houžvička, Novotný 2007: 49 - 51).

V pohraničních oblastech zaznamenáváme regionální identitu slabší, protože jde ve většině případech o relativně nové obyvatelstvo, pro něhož je typická nízká úroveň zakořeněnosti identity. Otázkou může být, zda jde o výhodu či nevýhodu. Hlubokou zakořeněnost identity lze nahlížet jako určitý druh konzervatismu. Silná regionální identita může vést k nedostatečné flexibilitě, neochotě měnit prostředí a může tedy být i brzdou rozvoje regionu. Skutečností zatím zůstává, že identita jako výraz vztahu k místu implikuje řadu pozitivních momentů jak ke vztahu k fyzickému prostředí, kultuře místa, tak ve vztahu k sociálnímu systému (kulturní tradice, kulturní kapitál) i v jednání a chování lidí (Houžvička, Novotný 2007: 51 - 52).

3.2 Novoosídlenecké pohraničí

Při studiu novoosídleneckého pohraničí lze podle Roubala (2009: 9 - 10) nejčastěji sledovat následující tématické okruhy:

- a) Průběh osídlování pohraničí jak z hlediska migrace z československého vnitrozemí, tak z hlediska reemigrace z různých států. Zkoumání je nejčastěji zaměřeno na demografickou, socio-profesní a etnickou strukturu novoosídlenců;
- b) Prostředí, do kterého se osídlenci přistěhovali, zvláště pak materiální podmínky a kultura německého obyvatelstva, kterou po vystěhování zanechali – například německá architektura staveb;
- c) Formování kultury osídlenců v pohraničí ve vztahu k normám (habitům) chování či návykům získaných v podmínkách kulturního prostředí v období života před přistěhováním do pohraničí;
- d) Adaptační procesy přistěhovalců v novém prostředí, separační a integrační tendence osídlenců v rámci žitého prostoru a konstituování lokálních společenství;
- e) Sledování rozdílů mezi novoosídleneckými vesnicemi a vesnicemi ve vnitrozemí.

3.2.1 Definice pojmu pohraničí

Pohraničí, zejména pak termín české pohraničí, nelze jednoznačně definovat. Pohraničí nikdy netvořilo samostatný a kompaktní celek ani po stránce geografické ani po stránce národnostní, a proto nelze stanovit přesnou hranici mezi pohraničím a vnitrozemím. Z historického hlediska se tak často označuje území předválečného německého osídlení, které bylo na základě Mnichovské dohody z roku 1938 odtrženo od československého státu a po jeho obnovení a odsunu Němců je pohraničí charakteristické novým osídlením (tento způsob nazírání na termín pohraničí není přesný, protože například oblast Domažlicka

a Náchodská patří do převážně české oblasti a těchto dvou příkladů se radikální výměna obyvatelstva téměř vyhnula) (Roubal 2009: 8).

Pohraničí lze chápat jako území hraničních okresů přimykající se k dnešní státní hranici česko-německé, česko-polské a česko-rakouské, kde až do let 1945 - 1947 žilo převážně německé obyvatelstvo, a to většinou jako majoritní populace (dnes by bylo připojeno česko-slovenské pohraničí). Toto území se víceméně překrývalo se současným pojetím tzv. Sudet (Čapka, Slezák, Vaculík 2005: 9).

Významným historickým procesem v českém pohraničí byla tzv. „velká kolonizace“ ve 13. stoletím za vlády Přemysla Otakara II. a Václava II. V tomto období na území plně lesů a planin dochází k příchodu velkého množství německy mluvícího obyvatelstva, které tento prostor kolonizují a kulturně a ekonomicky ho ovlivňují. Kolonisté vystavěli vesnice, komunikace, rozvíjeli zemědělskou činnost, obchod a řemeslo, zkulturnili a zkulivovali zdejší krajinu. Od 19. století do začátku druhé světové války můžeme hovořit o stabilizaci, a to díky reformám obecní samosprávy a klidnému politickému a hospodářskému vývoji, který dosáhl svého vrcholu za první republiky (Roubal 2009: 9 - 10).

Samotný historicko-geografický pojem „Sudety“ prodělal složitý vývoj. Od počátku 20. století jím byla označována horská soustava na dnešním česko-polském (dříve česko-německém), resp. česko-slezském pomezí, a to po obou stranách státní (a také zemské) hranice. Pojmenování „sudetskí Němci“ bylo vytvořeno jako souhrnné označení pro německy mluvící obyvatelstvo v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Začalo být ojedinele užíváno od počátku 20. století. Toto pojmenování mělo představovat nacionální odlišnosti německého obyvatelstva od českých zemích. Pojmenování „Sudety“ a „sudetský“ se však zavádělo pomalu. Na významu nabylo až po říjnu 1918, kdy bylo stále více vtahováno do politického slovníku a stávalo se ideologickým pojmem. Pojem „pohraniční pásmo“, převážně chápaný z etnického principu, byl vymezen úředním rozhodnutím v roce 1936. Do něj bylo zahrnuto celkem 77 správních jednotek (okresy z Čech, Moravy a Slezska). Na základně branného zákona byla určena tzv. „pohraniční zóna“, která zahrnovala 25 km široké pásmo se zvláštním režimem, zejména v otázkách povolení a evidence cizinců. V této zóně bylo v Čechách 91,7% a na Moravě a ve Slezsku 70,2% obyvatel německé národnosti, což představovalo v absolutním čísle 2 644 922 osob. Na německé straně bylo pohraničí - Sudety chápáno jako obranný val proti Čechům, tedy nejenom běžné hraniční území dvou národností, ale jako východisko k uplatňování národnostních požadavků

německé menšiny vedoucí „*k záchraně německého etnika*“. Proto také již před rokem 1938 se v německém prostředí začíná daleko častěji užívat termínů jako „*sudetští Němci*“, „*sudetoněmecké území*“, někdy dokonce termínem „*sudetské území*“ označovalo celé území Čech, Moravy a Slezska (Čapka, Slezák, Vaculík 2005: 9 - 11).

Pojmy pohraničí a osídlování pohraničí měly v poválečných letech vyhraněný právní a správní charakter (Slezák 1978: 9). Tak zásadní proces osídlování nebyl nikdy předtím v českých zemích zaznamenán. Nejvíce byla propracovaná pozemková reforma v Československu, která probíhala po etapách. První etapa představovala konfiskaci majetku nepřátel a zrádců národa a její nové přerozdělování. Poté pokračovaly další etapy přerozdělování – takzvaná „*nová pozemková reforma*“, která byla první buržoazní pozemkovou reformou. Taková politika byla namířena zejména proti fašistickým okupantům, zrádcům a kolaborantům, až později se postupná demokratizace přeměnila v socialistický způsob politiky. Zkonfiskovaná půda byla přerozdělena novému obyvatelstvu z vnitrozemí. Pohraničí tvořilo čtyři pětiny zkonfiskované půdy. Návrh vládního programu byl vypracován moskevskou komunistickou stranou v březnu 1945. Výsledkem byl „*Osídlovací dekret*“ ze dne 20. července 1945 (Slezák 1978: 14). Jeden proces, který měl dvě fáze. První fází tohoto dekretu byl odsun německé menšiny a druhou fází bylo osídlování pohraničí československým obyvatelstvem. Výsledkem tohoto procesu byla republika s radikálně pozměněnou socioekonomickou skladbou a postupné vytváření tzv. „*národního státu*“ (Slezák 1978: 30). Koncepce vysídlení příslušníků německé menšiny navrhovaná a prosazovaná Benešem byla silně nacionalistická. Koncepce usilovala o odchod všech občanů německé národnosti. Požadavek byl pozměněn a byly vypracovány výjimky, podle kterých měli být vysídleni pouze ti příslušníci německé menšiny, kteří napomáhali Hitlerovi a dopustili se velezrady na republice. Aktivní antifašisty by komunistická strana chránila. Podle dekretu bylo německým antifašistům ponecháno československé občanství a mohli se svobodně rozhodnout, zda zůstanou v Československu, nebo odejdou do Německa. Většina z nich ale volila odchod také pod tíhou strachu, že by jim Češi nikdy neodpustili. K vysídlení potřebovalo Československo souhlas Velké Británie, USA a SSSR. Počátkem července 1945 požádala československá vláda zástupce tří velmocí, aby projednali otázku vysídlení Němců z československého pohraničí při konferenci Tří v Postupimi. Mocnosti uznaly požadavek za oprávněný. Dne 20. listopadu 1945 byl povolen odsun obyvatelstva (Slezák 1978: 32).

3.2.2 Migrace, reemigrace a repatriace

Tyto tři pojmy – migrace, reemigrace a repatriace jsou vždy spojeny s pohybem obyvatelstva. Pohyb osob s sebou nese kladné i záporné stránky a zejména ty záporné se musely upravit zákonem. Právě pohyb lidí, jednotlivců a celých skupin a ono překračování fyzických i pomyslných hranic souvisí s problematikou formování identity. Zde lze najít analogii s kategoriemi „my“ a „oni“ a „zde“ a „tam“. V rámci studia migrace se prosadily především tyto teorie:

1. Migrační **teorie Ernesta Ravensteina**, který hledal motivy migrace. Jeden motiv nazval „Push“, který je charakteristický vytlačení z oblasti z důvodu diskriminace, války nebo politické situace. Jiným důvodem může být náboženská nesnášenlivost, epidemie, přelidnění, společenské nepohodlí, nepropustnost tříd, nedostatek pracovních příležitostí. Druhým je motiv „Pull“, což představuje lákání do dané oblasti pro lepší politické podmínky, stabilitu, náboženskou a politickou toleranci. Lze odhadnout, že nejčastějším motivem nebo také faktorem migrace jsou ekonomické podmínky. Objem migrace se snižuje ke vzdálenosti od původní země. Migrace se objevuje ve formě vln (časově omezené důvody). Přesuny obyvatelstva jsou oboustranné. Migrace velice úzce souvisí s pohlavím, věkem a sociální třídou migrujícího. 50. a 60. léta znamenají zvýšený zájem o studium migrace spolu se zájmem o vlastní kulturu. Lidé se stěhují do rozvinutých oblastí nebo větších měst. Vzniká pojem „lokální prostor“, v rámci kterého se studium zaměřuje na konflikty, integrace, sociální vztahy, adaptace na změnu. Nepřehlédnutelný jev je vytváření organizace a jejich formy, vytváří se komunity migrantů. Jinou formou organizace může být rezidence, zázemí.
2. Další migrační teorií je **neoklasická teorie Samuelsona**, která zkoumá, jak se chovají subjekty, jak se rozhodují. Pravděpodobně na základě vzácnosti zdrojů, alternativy zdrojů, se jedinci snaží o maximální zisk a užitek. Rozhodnutí odejít někam jinam musí znamenat zvýšení zisku, útěk z chudoby, zvýšení společenského statusu. Migranti jednají racionálně a na základě toho si vybírají cílovou zemi.

3. **Historicko-strukturální teorie** zkoumá nerovnosti tříd, kdy je příkladem Velká Británie s jejím jádrem a periferiemi. Migrace je zde nazývána jako vedlejší produkt kapitalismu a předpokládá se, že je migrace vyvolaná nerovností přístupu ke zdrojům. Lidé přicházejí z okrajů oblastí do center. Migrace se zrychluje (akceleruje). Často nejdříve migrují muži, potom ženy. Dnes se situace změnila. Počet migrujících žen a mužů se vyrovnává a dokonce ženy převyšují počet mužů. Zůstává ale stále, že nejdříve migruje jeden, potom rodina a dále známí (nejbližší přátelé rodiny). Tento jev se nazývá migrační řetězec.

4. **Teorie sociálních sítí** je ovlivněna sociálními vazbami. Migrují sociální sítě, ne jednotlivci. Migrují rodiny i větší komunity. Celá síť se tak navzájem ovlivňuje v rozhodnutí o cílové zemi, ovlivňují se v rozhodnutí kam a jak emigrovat a do jaké míry se adaptovat. S teorií sociálních sítí je spojen termín „*protiidentita*“. Tato instituce byla vytvořena v souvislosti s migračním fenoménem. Vznikají nové kultury (jiná než původní). Příkladem je kultura Vietnamců žijící v České republice. Tuto kulturu nelze chápat jako vietnamskou kulturu, ale jako vietnamskou kulturu žijící v České republice (Čapka, Slezák, Vaculík 2005: 160).

Český stát prošel dvěma důležitými migračními změnami. V té první šlo zejména o válečné navrátilce a civilní obyvatelstvo, které odešlo ze strachu před první světovou válkou. V tomto případě lze hovořit hlavně o individuální re-emigraci, která nebyla řízena českým státem. Druhá migrační změna nastala po druhé světové válce, kdy bylo nuceně odsunuto německy mluvící obyvatelstvo z pohraniční oblasti československého státu. Vedle nuceného odsunu německého etnika probíhalo paralelně vládou organizované osidlování a v letech 1945 – 1950 se tak vrátilo přibližně 220 000 reemigrantů (repatriantů).

Hlavní důvody reemigrace spočívaly v hospodářské sféře. Na jedné straně stál zájem státu na obsazení vakantních pozic po odsunutém obyvatelstvu. Na druhé straně stáli zahraniční krajané, kteří usilovali o zlepšení nebo zachování svého dosavadního sociálního a ekonomického postavení. Cílem bylo vrátit z ciziny Čechy a Slováky národně uvědomělé a politicky spolehlivé. Požadavek byl limitován hlavně hospodářskými možnostmi. Úkolem reemigrace bylo přispět k překonání nedostatku pracovních sil a k dokončení

osidlovacího díla. V hostitelských i cílových státech existovaly reemigrační komise, které prověřovaly zainteresovanost zájemců, jejich věk, odbornost a mimo jiné i politickou spolehlivost. Vedle komisí byly reemigrační odbory Ministerstva sociální péče, které vznikly 14. 10. 1946. Činnost odboru spočívala v instruování zájemců o reemigraci, vysílání přesídlovacích komisí, prověřování spolehlivosti uchazečů o reemigraci, zajišťování transferu, zásobování, ubytování a trvalé umístění reemigrantů (Čapka, Slezák, Vaculík 2005: 161).

Reemigrace se dělí na individuální, u které bylo často nebezpečí, že lidé neměli zabezpečeno, že dostanou občanství; a na hromadnou, organizovanou nebo také řízenou reemigraci, kdy lidé automaticky získávali občanství, byli velice rychle umístěni na pozemek a byla jim poskytnuta materiální pomoc. Repatriace je trochu jiný pojem. Týkala se lidí, kteří byli za války odvezeni jinam a po válce se vraceli zpět na své území, do svých domovů. Pokud ale hovoříme v kontextu pohraničí, a to potom zejména na severu naší republiky, tak v drtivé většině šlo o reemigraci, protože valná část „původního“ obyvatelstva před válkou byla právě odsunuté obyvatelstvo, nikoli Čechoslováci. Při přidělování konfiskovaného nepřátelského majetku mělo být přidělováno zásadně jen těm reemigrantům, kteří se vrátili prostřednictvím řádně organizované státní reemigrační akce. Stejně kritérium platilo při poskytování sociální pomoci, zdravotní péče a zařazování do pracovního procesu. V některých případech docházelo k tomu, že příslušné úřady (orgány) neměly pochopení pro zvláštní případy reemigrantů (obstarávání bytů, nábytku, přidělování živností). Díky tomuto nesprávnému postupu vznikal pocit diskriminace a někdy i touha po opětovném návratu do ciziny (Čapka, Slezák, Vaculík 2005: 160 – 163).

Československá vláda se snažila o úplnou asimilaci reemigrantů a usilovala o výrobu „pravých Čechů“, kdy nabízela jazykové kurzy, besedy a vedle toho prováděla prověrky. Reemigrace byla prováděna ve třech fázích:

- 1) Soupis reemigrantů (prověřování politické spolehlivosti). Byl zřízen Osidlovací úřad v Praze a Bratislavě a byl proveden soupis možných pozemků a následná alokace zájemců. Sepisovaly se mezivládní dohody o výměně obyvatel a o vyrovnání mezi zeměmi;

- 2) Československou vládou organizovaný transport, který představoval už převoz reemigrantů a jejich majetku a následovalo umístění do přechodných táborů, kde většinou strávili dva dny, než se vyřešily potřebné dokumenty. Až po takové proceduře se lidé dostávali na přidělené pozemky;

- 3) Po příjezdu reemigrantů následovala finanční pomoc (výpomoc), sociální péče, starost o reemigranty a osidlovací proces byl v kompetenci národních výborů. Československá vláda uzavřela celkem 5 mezivládních dohod v rámci reemigračního procesu, a to s Ukrajinou, Rumunskem (20 000 Čechů), Jugoslávií, Bulharskem a Maďarskem (70 000 Čechů). Dále Češi z Polska považováni za repatrianty, také proto, že československá vláda neměla s Polskem sepsanou mezivládní dohodu. Menší vlna přišla i z Francie a USA, ale v některých případech se reemigranti vraceli zpět a díky jejich zklamání tak odradili další zájemce. V roce 1947 vláda přestává materiálně zabezpečovat reemigranty a umísťuje je spíše do průmyslu (zprvu do zemědělství) (Čapka, Slezák, Vaculík, 2005: 160 – 163).

3.3 Mostecko

Mostecký region je nejmenším, ale zároveň nejlidnatějším regionem v Ústeckém kraji na severozápadě České republiky. Jeho rozloha činí 467 km² a má přibližně 122 000 obyvatel. Na severu hraničí se Saskem, na západě sousedí s Chomutovskem, na východě s Teplickem a na jihu s Lounskem. Mostecko je tvořeno 26 obcemi¹² (Beneš 2004: 9).

První písemná zmínka o Mostecku pochází z Kosmovy kroniky z roku 1040, kde se píše o místě zvaném „*Pons Gnewin*“ (Most Hněvův). Kromě tohoto označení existují také podoby názvu jako Gnewin Motz, Nevin Most, Priks, Bruck nebo Brix. Most¹³ spolu s Kopisty a Liběšicemi patří k nejstarším obcím regionu. Ve 13. století patřilo město pod správu Václava I., kdy se centrem jeho panovnické domény stala tvrz stojící na kopci dnes zvaném Hněvín. Most stál tehdy na obchodní stezce vedoucí z Prahy přes Krušné hory do Saska, což pro město představovalo velice výhodnou strategickou polohu, díky které došlo k rychlému rozvoji celé mostecké pánve. Město Most bylo již roku 1238 královským, ale protože se ztratila jeho zakládací listina, tak nelze tento fakt s určitostí tvrdit. Jisté ale zůstává, že král Přemysl Otakar II. v listině z roku 1273 daroval městu tzv. mílové právo, které dokládalo hospodářský význam regionu. Během 13. století se Most stával střídavě českým a německým, jelikož byl od roku 1278 střídavě zastavován míšeňským markrabatům. Most se definitivně vrátil k českému státu až po uzavření chebského míru v roce 1459. Po husitských válkách došlo k dalšímu rozmachu města. Od 15. století započala těžba zlata, stříbra a mědi v Krušných horách. Přestože Most nebyl báňským městem, stal se díky své výhodné poloze během 15. a 16. století obchodním a řemeslným zázemím bohatých horních měst. Most spíše než průmyslový, byl zemědělský region, který profitoval v oblasti chmelařství a vinařství. V roce 1515 postihl město rozsáhlý požár, který zničil téměř všechny stavby a archivní dokumenty. Budování nového sídliště trvalo přibližně dva roky a jako symbolem této výstavby se stal pozdněgotický kostel Nanebevzetí Panny Marie (1517 – 1594) a městská radnice (1553). Během třicetileté války

---

¹² Mostecko tvoří 26 obcí: Bečov, Bělušice, Brandov, Český Jiřetín, Havraň, Hora Svaté Kateřiny, Horní Jiřetín, Klíny, Korozluky, Lišnice, Litvínov, Lom, Louka u Litvínova, Lužice, Malé Březno, Mariánské Račice, Meziboří, „starý Most“, Nová Ves v Horách, Ornice, Patokryje, Polerady, Skrčím, Volevčice, Želenice.

¹³ Název města Mostu má původ z legendy o dřevěných mostech přes původní močálovitou krajinu. Dřevěné mosty byly vybudovány kvůli obchodním stezkám, které vedly přes Most z Prahy do Saska a zpět.

bylo město vypáleno Švédy, a tím bylo znovu ochromeno jeho hospodářství. Město bylo třeba znovu vystavět, a když bylo částečně dokončeno, tak přišel rok 1820, kdy došlo opět k rozsáhlému požáru, který zničil mnoho domů a významných budov¹⁴.

Až od období 60. let 19. století lze hovořit o průmyslovém rozmachu města, ve kterém vyrostla řada průmyslových podniků a továren zaměřených především na strojírenství, potravinářství, sklenářství, cukrovarnictví a na odvětví textilní a keramické výroby. S průmyslovou revolucí byla zahájena těžba hnědého uhlí nejdříve mezi Mostem a Souší, kde vznikaly postupně velké akciové společnosti s podílem zahraničního kapitálu. Město Most se tak stalo centrem báňských úřadů a finančních institucí. Průmyslový rozvoj se projevil významným způsobem na rozvoji této oblasti a jejích obyvatel. Do města přicházejí noví obyvatelé a jejich vzrůstající počet doprovázela výrazná změna sociální a národnostní struktury této oblasti. Na Mostecko proudila vlna zejména z českého vnitrozemí motivovaná pracovními příležitostmi, a tak zde vznikala největší enkláva českého obyvatelstva v severočeském pohraničí. Světová hospodářská krize na počátku 30. let 20. století znamenala značnou ekonomickou krizi a s tím spojenou sociální zátěž pro celý jednostranně orientovaný hornický region. Další ranou pro mostecký region byl rok 1938 a sílící nacionalismus šířící se zejména z Německé říše, který ochromil vzájemné vztahy Čechů a Němců. Za druhé světové války bylo české pohraničí připojeno k Německé říši, a proto i Mostecko se tak stalo německým regionem¹⁵.

3.3.1 Mostecké obyvatelstvo

Od 70. let 20. století lze hovořit výrazných demografických změnách v souvislosti s rozvojem uhelného průmyslu v tzv. pánevní oblasti Mostecka., kde došlo ke koncentraci průmyslových podniků a k centralizaci obyvatelstva na malé geografické ploše úzce vázané na uhlí¹⁶. Vedle průmyslově zaměřeného obyvatelstva byl zaznamenán nárůst počtu obyvatel zemědělské obce v jižní části Mostecka přilehlé k industrializovanému

---

¹⁴ *Informační centrum Most.* [online], [cit. 2011 – 08 – 03]. Dostupné z WWW: <<http://www.imostecko.cz/index.php/o-mostecku/msto-most/132-historie-mesta>>.

¹⁵ *Informační centrum Most.* [online], [cit. 2011 – 08 – 03]. Dostupné z WWW: <<http://www.imostecko.cz/index.php/o-mostecku/msto-most/132-historie-mesta>>.

¹⁶ O populační explozi na Mostecku lze hovořit zejména v letech 1880 až 1910 (Beneš 2004: 75).

území. V této oblasti se koncentrovalo zemědělské dělnictvo zaměstnané na velkostatecích, spolu s obyvatelstvem pracujícím v hornictví. Kolem 30. let 20. století se stabilizoval počet obyvatel na Mostecku. Když v roce 1938 došlo k připojení této oblasti k Německé říši, předpokládalo se další rozmach v oblasti hospodářství, jelikož bylo naplánováno vybudování desítek rozsáhlých pracovních, internačních a zajateckých táborů, které byly naplněny desítkami tisíců příslušníků všech národů z postupně okupovaných evropských států, aby bylo využito levné pracovní síly pro výstavbu nových průmyslových podniků. Po roce 1945 se součástí demografické změny stala problematika novoosídlenectví, která souvisela s přesídlením německého etnika z českého pohraničí do sousedního Německa a Rakouska v letech 1945 až 1947. Na jeho místo přicházela řada nových obyvatel z různých částí Evropy.

Pro české pohraničí je mimo jiné typický dlouhodobě probíhající proces germanizace a proces zpětné bohemizace, který probíhal zejména od 70. let 19. století, a to příchodem pracovních sil hlavně z českého prostředí. České obyvatelstvo přicházelo z různých oblastí Čech a jeho příchodem do zcela neznámého prostředí byl probuzen silný pocit příslušnosti k českému národu. Z řady hornických obcí se vytvořila česká střediska, kde se plně rozvinul společenský život českého obyvatelstva v německém prostředí. Koncem 19. století se v pánevní části Mostecká soustředila česká menšina natolik, že tvořila čtvrtinu obyvatel okresu. Problematika česko-německých vztahů se datuje od 30. let 20. století posílené sílicím nacionalismem a druhou světovou válkou. Vzájemnou nevráživost umocnily rozdílné politické názory na vývoj událostí i zábor pohraničí nacistickým Německem. Po roce 1945 zůstala na Mostecku část německého obyvatelstva spolu s českým obyvatelstvem, které neodešlo po záboru území Německem v roce 1938. Do této oblasti se stěhovali obyvatelé českého vnitrozemí, zejména vesnická chudina, která toužila po půdě a po jiném společenském uplatnění, slovenští přesídlenci – bezzemci, kteří hledali půdu a nové životní podmínky. Dále skupiny reemigrantů české národnosti zejména z Belgie, Francie, bývalé Jugoslávie, Polska, Rumunska, Rakouska, bývalého Sovětského svazu a dále slovenští reemigranti z Maďarska, Rumunska a bývalé Jugoslávie. Na Mostecku po druhé světové válce převažovalo obyvatelstvo české národnosti s výraznou slovenskou menšinou a třetí nejpočetnější skupinu tvořilo německé etnikum mluvící jak německým jazykem, tak v mnoha případech i českým jazykem (Beneš 2004: 75 - 76).

Počátky česko-německých vztahů se vážou na kolonizační politiku přemyslovských panovníků, která byla uplatňována i na Mostecku. Většina německých kolonistů začala kultivovat neobdělanou půdu v pohraničních oblastech českého státu už ve 12. století, což zapříčinilo velice úzký vztah německy mluvícího obyvatelstva k „české půdě“ jako místu jejich domova a tento pocit byl předáván z generace na generaci. Výraznější podoby mají česko-saské vztahy, které byly udržovány zejména z důvodu vzájemného propojení Krušnohoří v souvislosti s rozvojem saského hornictví od 12. století, kdy česká strana vytvářela agrární zázemí pro báňské aktivity kolem Freibergu. Počátkem 19. století se projevují česko-saské vztahy v oblasti ekonomické, a to zejména v hornictví v okolí Horního Litvínova, které bylo ovlivněno zvýšeným počtem příchozího obyvatelstva ze Saska. Za prací do textilek, jejichž zakladateli byli rovněž saští podnikatelé (Beneš 2004: 80).

Po druhé světové válce se díky intervencím československé vlády nejen Mostecko stalo téměř ryze českým regionem¹⁷. Na Mostecku zůstala jen malá část původního německého obyvatelstva. Do odsunu nebyli zahrnuti především specialisté, Němci ze smíšených manželství a ti co byli schopni doložit svou antifašistickou aktivitu (Slezák 1978: 183).

3.3.2 Vznik nového města Mostu

V roce 1964 bylo Československou vládou rozhodnuto o likvidaci „starého Mostu“¹⁸, aby mohlo být vytěženo cca 100 mil tun hnědého uhlí nacházející se pod městem. Již o několik let dříve došlo ale ke zbourání okolních vesnic, které jsou také nazývané jako „zmizelé obce“¹⁹. K likvidaci „starého Mostu“ došlo v roce 1965, kdy byly postupně bourány budovy s byty, potom prostory okolo náměstí, městské divadlo, radnice a nakonec

---

¹⁷ Etnicky jednotný územní celek se přeměnil z německého na česko-německý. Až do konce 18. století bylo Mostecko německým regionem. Ochranu české menšiny před germanizací zajišťovaly ochranné spolky (Ústřední matice školská, Národní jednota severočeská, Tělovýchovná jednota Sokol) Němci si zřizovali také své spolky (Allgemeiner deutscher Schulverein, Bund der Deutschen in Böhmen, Deutsche Turnverein). Působením Tělovýchovné jednoty Sokol sehrálo významnou úlohu v rozvíjení a šíření národního uvědomění. Aktivní činnost české menšiny přispěla k zachování svébytnosti na smíšeném území.

¹⁸ V kapitole 7, na konci této diplomové práce, se nacházejí přílohy v podobě fotografií dokumentující zbourání „starého Mostu“ a srovnání původní a „nové“ podoby mosteckého centra.

¹⁹ Mezi tzv. „zmizelé obce“ na Mostecku patří Albrechtice, Bylany, Čepirohy, Dolní Jiřetín, Dolní Litvínov, Dřínov, Ervěnice, Fláje, Holešice, Hořany, Kteří, Kamenna Voda, Komořany, Konobříže, Kopisty, Libkovice, Lipětín, Most, Pařidla, Rudolfce nad Bílinou, Růžodol, Skyřice, Slatinice, Souš, Stránce, Střimice, Třebušice, Velebudice, Vršany, Záluží, Židovice.

budovy úřadů a podniků. Bourací akce byly československou vládou naplánované na období 1965 - 1982 a současně mělo dojít k výstavbě moderního „nového Mostu“ s kapacitou pro 65 000 obyvatel. Z „původního sídliště“ se zachoval pozdněgotický kostel Nanebevzetí Panny Marie přesunutý v roce 1975 o celých 850m, který se tak stal symbolem zbourání „starého Mostu“. Dále se zachovaly některé sochy, jako jsou čtyři živli u dnešního městského magistrátu, kamenná kašna a morový sloup umístěný na dnešním 1. Náměstí, barokní špitál, secesní vily na Zahražanech, statek na Ressleru s původním altánem a v neposlední řadě budova původního česko-německého gymnázia, později střední průmyslové školy a dnešního oblastního muzea. V 70. a 80. letech bylo vystavěno město s vysokou občanskou vybaveností. Mostecké krajině stále chybí přirozená hierarchie sídelního uspořádání. Chybějící je také typické centrum v původním významu tohoto slova, jako prostoru, kde se lidé potkávali a udržovali se ve známosti a povědomí. Dominantou dnešního města Most jsou panelové domy a komíny průmyslových areálů sousedících s městem. Vyrosla zde sídliště umožňující jejím obyvatelům vysoký stupeň anonymity, „odříznutí se“ od veřejných prostranství a zůstat izolovaní. Novým „centrem“, jako místem setkání, se stala samoobsluha a později supermarket a obchodní centrum. Menší sídla a vesnice se postupně vylidnily. Specifickou skupinou zachraňující venkov se stali chalupáři a zahrádkáři, kteří se ale stejně starají jen o svůj izolovaný region (Antikomplex 2006: 131).

4 EMPIRICKÁ ČÁST

4.1 Vlastní výzkum

V badatelské části této diplomové práce byla zvolena biografická metoda jako jeden z přístupů v rámci kvalitativního výzkumu. V předložené práci byla data sbírána technikou narativního a polostrukturovaného interview. Dále bylo vycházeno z předem stanovených výzkumných otázek obsažených v kapitole nazvané „*Cíl práce a metodika*“. Po zvolení téma diplomové práce a metodického přístupu v badatelské činnosti byla zvolena kritéria pro výběr narátorů. Nejprve byli osloveni lidé z autorova okolí. Jako první byli osloveni zejména rodiče autorových přátel, nebo přátelé prarodičů či rodičů autora této předložené práce, a to telefonickou formou.

Celkem bylo osloveno 15 pamětníků z oblasti pohraničního Mostecka, mezi nimiž bylo 6 žen a 9 mužů. V první fázi výběru došlo k 5 odmítnutím ze strany pamětníků, kdy nejčastějším důvodem byl buď ostych anebo neochota narátorů „*někomu cizímu*“ vyprávět svůj biografický příběh. V druhé fázi výběru bylo sjednáno 10 setkání mezi každým narátorem, který souhlasil s rozhovorem s podmínkou, že informace, které budou poskytnuty vypravěčem, budou sloužit pouze pro účel této diplomové práce. Mezi narátory bylo celkem šest žen a čtyři muži. Jedna žena pochází ze „starého Mostu“, jedna ze Slovenska, dva narátoři pocházejí z okolních zbouraných vesnic (žena ze Souše, muž z Kopist), jeden muž pochází z Braňan. Nejvíce, a to celkem pět narátorů, pochází z jiných regionů a imigrovali z důvodu lepších životních podmínek. Mezi touto skupinou je i jeden zástupce tzv. re-emigrantů, který se narodil na Mostecku, s rodiči odešel do oblasti Kladenska a později Berounska, a poté se vrátil zpět do Mostu. Většina narátorů má buď základní vzdělání, nebo jsou vyučeni v oboru hornictví, dva narátoři, muži jsou vysokoškolsky vzdělaní a téměř všechny spojuje práce orientovaná na důlní činnost, o které lze uvažovat jako o typickém znaku mosteckého regionu.

Všechny rozhovory byly zaznamenány tazatelem na diktafon, dva rozhovory byly zaznamenány jak na diktafon, tak na digitální kameru. Po porovnání obou medií došlo k závěru, že užitečnější se jeví práce s diktafonem, protože se narátor s tímto způsobem záznamu po čase lépe „sžije“. Po velice krátké době (cca 15 minut od začátku rozhovoru) informant zapomněl na fakt, že je nahráván a postupně se ve vyprávění uvolňoval

a vytvářel si s tazatelem „důvěrnější“ vztah. Kamera se zdála být během rozhovoru rušivým elementem mezi narátorem a tazatelem, a jelikož ve výzkumu regionální identity není významný obrazový záznam narátora, bylo vhodnější použít diktafon.

Důležitými kritérii při výběru narátorů byl jejich věk a spoutání jejich životního příběhu s mosteckým regionem. Tato diplomová práce se snaží o poznání regionální identity na obyvatelích novoosídleneckého Mostecka, proto bylo předpokládáno, že vhodný narátor by měl být obyvatelem Mostecka a měl by být schopen vyprávět svůj příběh neboli tzv. „žitou každodennost“, která by historicky sahala do období novoosídleneckého pohraničí, do období po roce 1945. U vybraných narací šlo o životní příběhy jedinců, kteří si buď pamatují poválečné období z vlastní zkušenosti anebo z vyprávění svých rodičů, sourozenců nebo kamarádů, kdy lze hovořit o převyprávění tzv. „z druhé ruky“. Mezi vybranými narátory jsou obyvatelé starého města Mostu i imigranti z jiné oblasti Československa. Životní příběhy obou skupin i jednotlivců se od sebe liší. Po výběru zvoleného narátora bylo postupováno podle pravidel narativního interview. Vybraný narátor byl telefonicky kontaktován tazatelem. Byla sjednána schůzka pro uskutečnění narativního interview a bylo dále postupováno ve čtyřech krocích na základě teoretického postupu Hendla (2005):

- 1) Stimulace – narátorovi byl tazatelem vysvětlen důvod narativního interview, popřípadě bylo tazatelem stručně vysvětleno, co narativní interview je a čeho se snaží dosáhnout a proč je vhodnou technikou sběru dat v kvalitativním výzkumu.
- 2) Samotná narace – vyprávění narátora, do kterého nebylo tazatelem zasahováno.
- 3) Kladení otázek pro vyjasnění nejasností – tyto otázky vracejí narátora k částem rozhovoru, kterým tazatel nerozuměl. Jejich funkcí je vysvětlení termínu, informace nebo popis situací a emocí hlavních aktérů v příběhu. V tomto kroku lze předpokládat, že je využito polostrukturovaného rozhovoru. Vedle otázek, které mají něco dovysvětlit, vznikají otázky nové, které napadají tazatele během rozhovoru.

- 4) Zobecňující otázky – které pomáhají uzavřít čas strávený mezi tazatelem a narátorem. V této části, která je poslední a uzavírající částí, je vhodné užít témata z aktuálního dění v bezprostředním okolí. Právě k těmto situacím patří tzv. „zdvořilostní témata“, jako je například počasí, nebo komunální změny v dané obci. Na konci setkání tazatele s narátorem by nemělo chybět opětovné poděkování a ubezpečení narátora, že data získaná narativním a polostrukturovaným interview budou použita pouze pro účely dané práce, pro kterou tento rozhovor vznikal.

Po dokončení rozhovorů byla zpracována doslovná transkripce mluveného materiálu a následné srovnání jednotlivých témat v textu. Text nebyl převeden do spisovného jazyka, nebyl očištěn od chyb ve větné skladbě a od dialektu.

Výzkum je teritoriálně zasazen do oblasti Mostecka, kde na základě biografických vyprávění obyvatel novoosídleneckého českého pohraničí řeší hlavní otázku této diplomové práce, a to jaká je regionální identita obyvatel novoosídleneckého Mostecka. Empirická část je rozdělena do několika kapitol, a to podle témat, která vyplývají z rozhovorů s narátory. V jednotlivých podkapitolách se řeší odkud novoosídlenci přišli a co nově příchozí motivovalo k usazení se v mosteckém regionu. Další podkapitoly se zabývají bouracími akcemi na Mostecku, které znamenaly pro obyvatele tohoto regionu ztrátu domova, a tudíž důležitý faktor formující regionální identitu tohoto obyvatelstva.

4.1.1 Důvody příchodu do mosteckého regionu po roce 1945 očima narátorů

V biografických vyprávění jsou zmiňovány různé motivy příchodu rodin narátorů do pohraničního mosteckého regionu po druhé světové válce. Nejčastěji je narátory uváděna pracovní motivace příchodu. Mostecký region nabízel mnoho pracovních míst, které představovaly uplatnění nově příchozích a usnadnění tak procesu identifikace s novým prostředím. V 60. a 70. letech, v období likvidace mosteckých obcí, došlo k migračním změnám, které se také objevily v životních příbězích narátorů. Migrující obyvatelstvo představují obyvatelé zlikvidovaných obcí a nově příchozí zejména z vnitrozemí a východní oblastí Československa. Mezi vypravěči byli obyvatelé dnešního Mostu, kteří

nepatří mezi novoosídlence ani z českého pohraničí, ani ze Slovenska, ale ze sousedních obcí – Souš, Kopisty. Tito narátoři byli motivováni lepšími životními podmínkami a možností získat bydlení blíže u dolu nebo podniku, ve kterém pracovali. Paní Barbora (nar. 1946) pocházející ze Souše byla v roce 1960 spolu se sestrou s rodiči přesídlena do sousední obce Komořany, které byly zanedlouho také zlikvidovány. Vypravěčka Barbora vzpomíná, jak toužila jít do nově budovaného Mostu, do „panelákového bytu“. Pan Jan (nar. 1944) pocházející z tzv. „zmizelé obce“ Kopisty, vzpomíná na stěhování své rodiny. Oba tyto narátoři byli nuceni opustit svůj domov, odejít a znovu přesídlit do oblasti, kterou čekal stejný osud – likvidace. Na tuto dobu, což byl rok 1960 až 1964 vzpomíná paní Barbora takto:

Vypravěčka Barbora (nar. 1946):

„[...] v týchle době se už likvidovala i ta druhá část Souše, a tak rodiče dostávali možnost si vybrat náhradní ubytování. Buď jste mohli být zařazeni do ubytování do Podžatecký nebo jste si mohli ubytování najít sami. No a to byl rok 1963 [...]. Mně bylo sedmnáct, a tak jsem musela s rodičema do Komořan, což bylo pro mě hrozný [...] pro mě to znamenalo, že cesta do města trvala dýl, bylo to nějakých deset kilometrů, ale hlavně jsem tam nikoho neznala. Moji rodiče se nějak seznámili s tím okolím, s těma sousedama, ale já protože jsem většinu času trávila na poště, takže já jsem z domova vsí prakticky prolítla na autobus a večer se tam nedalo co dělat a navíc přátelé jsem měla potom ze školy z Mostu, tak to bylo. Potom jsem se teda seznámila s mým mužem, kterého jsem trošku znala ze školy. Ten se odstěhoval na Podžateckou. Podžatecká byla první výstavba po válce.“

U paní Barbory a pana Jana nebyl příchod do Mostu motivovaný pracovní příležitostí, ale možností získat byt buď v poválečné zděné výstavbě nebo v nově vznikajících panelových sídlištích nabízející vyšší životní podmínky a vysokou občanskou vybavenost v podobě samoobsluh a tramvajových a autobusových zastávek v blízkosti domů. Mezi narátory je paní Jana (nar. 1947) patřící mezi tzv. „starousedlíky“, jejichž rodina pochází z Mostecká a lze předpokládat hlubší regionální zakořenění než jak je tomu u nově přichozích. Vypravěčka Jana vzpomíná na původní sídelní uspořádání města a hovoří o tom, že bylo bouracích akcí potřeba, jelikož umožnily vzniku nových pracovních míst a bylo vystavěno „nové moderní město Most“. V tomto kontextu jde o nový motiv příchodu

na Mostecko, a to v období „bouracích let“ od roku 1963, kdy se poptávalo po pracovních silách ve stavebních oborech. Na Mostecko tak přišla řada obyvatel zejména sousedních regionů (Chomutovsko, Teplicko).

Paní Františka (nar. 1935), kterou nelze počítat mezi tzv. „starousedlíky“, jelikož do „starého Mostu“ přišla jako dítě se svými sourozenci a rodiči, hovoří o pracovně motivované migraci na základě vyprávění biografie svého otce, který byl do mosteckého regionu pozván, aby zde pracoval jako stavební inženýr. Františka s rodinou pocházející z okresu Příbram, přesídlili do Mostu v roce 1946, vzpomíná:

Vypravěčka Františka (nar. 1935):

„V Mostě byl jeden inženýr, který pracoval s mým otcem a chtěl mého otce sem do Mostu. No tenkrát to byl ještě starej Most a ten inženýr, jak jsem o něm mluvila, tak ten nám sehnal byt, bylo to blízko u nádraží, tenkrát se to jmenovalo Vrbenskýho náměstí, tam jsme dostali krásnej byt s krásným balkónem a zahradou, tak tam jsme bydleli, a pak prostě tenhle inženýr říkal, že potřebujeme nějakej větší byt, protože my jsme byly tři děti, a tak jsem se přestěhovali do Žižkovy ulice do nádherný velký vily, byly tam krásný krbový kamna, to bylo opravdu krásný bydlení.“

Pan Josef (nar. 1940) pocházející z okresu Čáslav se do mosteckého regionu dostal díky svému otci umístěného na práci v hornickém průmyslu. Z důvodu vojenského výcviku v moravské oblasti byl nucen odejít, avšak motivován pracovním uplatněním v Mostu blízké elektrárně a získáním bytu se vrací zpět. Pan Josef vzpomíná na ubytování organizované elektrárnou, ve které přijal pracovní místo.

Vypravěč Josef (nar. 1940):

„Dostal jsem umístěnku do elektrárny Komořany. Nastoupil jsem do nájmu v Chomutově, dojížděl jsem jako do elektrárny Komořany, tam jsem začal pracovat a za chvíli mě přesunuli do elektrárny Ervěnice, ta byla novější, ona byla o něco dýl postavena než Komořany. No, a potom v roce 1959 jsem šel na vojnu na Moravu, tam jsem potkal manželku v Ústí nad Orlicí. Manželka neměla byt, bydlela tady na ubytovně v Třebušicích, tam byla ubytovna pro komořanskou elektrárnu. No, a potom za mnou přišli, v tý době to

bylo takový to, tak za mnou přišli, že jsem jako ženatý, potřebujeme byt a to se začal bourat Most, tak jsem dostal byt jako mladej, v 61 roce jsem dostal byt v bloku 370 v přízemí.“

Pan Petr (nar. 1948) pocházející z Braňan, což je obec cca 4km od Mostu, ve které žilo před rokem 1946 převážně německy mluvící obyvatelstvo. O obci Braňany lze tedy hovořit jako o německé obci v českém pohraničí. Německé etnikum se do této oblasti stěhovalo již v 19. století a převážná část těchto imigrantů byli zemědělci, kteří zde vystavěli velké statky a zemědělská stavení a kultivovali zdejší půdu, ale také zaměstnávali české obyvatele obce. Petr vzpomíná na svoji matku a babičku zaměstnané na německém statku jako pomocné síly. Pan Jan a pan Petr vzpomínají, jak se do Mostu jezdilo za prací:

Vypravěč Jan (nar. 1944):

„Tady prostě byla práce a navíc možnost výdělku. Přicházeli sem, a to jenom na šachtu třeba, Slováci, Poláci, Maďaři všichni ti lidi přišli sem, protože tady všude kolem byly veliký tábory. Ty tady byly po válce. No prostě tady tyhle tábory se jako potom pozůstatky války sloužily jako ubytovny. Využívaly se na to, aby ten dělník, kterej sem přišel se měl kde umýt a vyspat.“

Vypravěč Petr (nar. 1948):

„Sem přišli lidi za prací, přišli ze Slovenska a vnitrozemí hlavně a třeba se tady vdaly nebo oženili, a nebo sem přišly už páry [...] no prostě tihle, co sem přišli, že tady dostali třeba umístěnky nebo sem sami chtěli to tu neměli jako domov. Důvodem, proč sem přišli, byly byty a práce, tak kde byli předtím neměli třeba práci a tady to bylo možný díky závodům a práce byla a celý se to tady stavělo nový, takže tu bylo hodně novech bytů [...]. Tady se dělo i to, že sem byli posílaný lidi, kteří si chtěli jen nahrabat, posílali peníze na Slovensko a sami chtěli zpátky. Jezdili třeba ze Slovenska, ta forma, kde děda dělal tenkrát jako toho gazdu, kdy říkaj tomu v tý partě, to se možná děje ještě dneska někde. Já když jsem jezdil autobusem, tak jsem vozil Slovenky, který sem jezdili a jednotili řípu. A zato si nebraly peníze, ale braly si zato obilí, který neměly. To je to samý. Jezdily sem za prací a ty lidi nemůžou mít v životě takovýto srdce pro ten region.“

Pan Jiří (nar. 1932) patří mezi zástupce tzv. reemigrantů, kteří se na Mostecko vraceli ve většině případech motivováni stejnými faktory jako nově příchozí obyvatelstvo, a to bytem a prací. Jiří se narodil v sousedním regionu na Teplicku, avšak spolu se svojí rodinou odešel do oblasti Kladenska a později Berounska z důvodu strachu před druhou světovou válkou. Po válce se pan Jiří vrátil do oblasti českého pohraničí, kde se spolu s rodinou usadili a zůstali. Z vyprávění pana Jiřího vyplývá, že pracovní zaměstnání v chemickém nebo těžebním průmyslu znamenala možnost získání ubytování v lukrativnějších oblastech města Mostu, než tomu bylo u jiných výrobních oborů a hovoří o způsobech motivace důlními a chemickými podniky, které tak „verbovaly“ nové pracovní síly.

Příběh paní Olgy (nar. 1927) je odlišný od ostatních narátorů, zejména pak v důvodech příchodu do mosteckého regionu. Olga se narodila na Ukrajině a během druhé světové války byla Němci odvezena do česko-německého pohraničí na nucené práce v pracovním táboru. Po válce se paní Olga vdala a rozhodla se zůstat v českém pohraničí. Zároveň si zažádala o československé občanství. Silným motivem zůstat byla tzv. „pracovní-bytová politika“ mosteckého těžebně-chemického regionu. Spolu s manželem získali práci v dole a s tím spojený byt v tzv. „novostavbách“. Olga vzpomíná na poválečné období a tzv. „bourací akce“ na Mostecku, které umožnily vzniku novým pracovním místům:

Vypravěčka Olga (nar. 1927):

„No tím jak se bouralo a zase stavělo, tak bylo hodně práce a všichni mohli pracovat a vydělávat peníze. Náš souseď s náma dělal na šachtě a jako brigádu měl odvoz sutí ve starým Mostě. Tenkrát se stavělo jakoby v takovém svazu Socialistické mládeže, takže i mladí ještě ve škole mohli na brigádu. No práce bylo dost.“

Imigrační vlny směřující na Mostecko po roce 1945 proudí z různých oblastí českého státu, Slovenska a jiných oblastí. Z českého pohraničí je nuceně vysídleno německy mluvící obyvatelstvo, které je nahlíženo jako nepřátelské vůči československému státu. Hlavním motivem novoosídlenců k příchodu je vyšší životní úroveň zapříčiněná pracovními příležitostmi a volnými pozemky spolu s obydlími. Pro mosteckou pánev je typická jak vnější migrace spočívající v přílivu obyvatel z různých území mimo mostecký region, tak vnitřní migrace, kterou vyvolávalo stěhování obyvatel obcí do sousedních obcí

v rámci mosteckého regionu, které byly svou polohou blíže k dolům. Proces novoosídlenectví na Mostecku trval v období od skončení druhé světové války až do 60. a 70. let 20. století, kdy probíhala likvidace „starého Mostu“ a několika dalších obcí a výstavba „nového Mostu“ a příchod těchto nově příchozích obyvatel je motivován opět pracovními příležitostmi v těžebním a chemickém průmyslu, ve stavebnictví díky „bouracím akcím“ a výstavbě „nového Mostu“ a s tím spojený velký počet nových volných bytů.

4.1.2 Bourací akce na Mostecku v biografích narátorů

Na počátku 60. let započala československým státem organizovaná likvidace sousedním vesnic „starého Mostu“, kdy se postupně ustupovalo těžbě hnědého uhlí, kterého mělo být z pod mostecké pánve vytěženo přibližně 100 mil tun. V roce 1964 se československá vláda rozhodla zbourat i město Most, které tehdy stálo na levém břehu řeky Bíliny, kdy se zároveň rozhodlo o výstavbě „nového Mostu“, který bude stát na pravém břehu řeky. V cestě stálo pouze koryto řeky Bíliny, které bylo jednoduše „přemístěno“ o několik metrů mimo svůj původní tok. Mezi prvními zbouranými objekty byly obytné budovy, dále následovaly obchody a kulturní střediska, jako je kulturní dům, kino a divadlo a jako poslední byly zbourány budovy úřadů a některé místní výrobní podniky. Unikátní se stal přesun pozdněgotického kostela Nanebevzetí Panny Marie v roce 1975. Tato dlouho připravovaná událost, na které se podílela řada československých architektů, byla oslavovaným symbolem tzv. „bouracích akcí“. Na „pohybující se kostel“ se jezdili dívat obyvatelé okolních regionů i jiných oblastí Československa. V biografích narátorů se dozvídáme o tom, že likvidace města byla atrakcí nejen pro turisty ale i pro filmaře, a to jak z Československa, tak bývalého Sovětského svazu a nebo východního Německa, kteří zde točili filmy s válečnou tematikou.

Paní Lucie (nar. 1959) pocházející z Karlových Varů přišla do „starého Mostu“ jako malé dítě a byla zde vychovávána prarodiči, které můžeme počítat mezi tzv. „starousedlíky“. V Lucčiných devíti letech se za ní přistěhovali i její rodiče, kteří v Mostě dostali byt a práci. Lucie pracovala celý život ve zdravotnictví, má dvě dcery a ztotožňuje

se s Mostem, jako místem domova její rodiny. Paní Lucie vzpomíná na bourání „starého“ města Mostu a na přesouvání kostela, na který se lidé chodili dívat:

Vypravěčka Lucie (nar. 1959):

„Já si pamatuju se tady začalo bourat a ty kamarádi našich z Ostrova sem přijeli a koukali jsme na to. Já jsem se toho tak bála a máma pořád říkala jak je to plesnivý ty zdi všechny, že se to musí vyčistit, že to ty lidi museli zbourat a pak tam vystaví lepší a nový a krásný baráky. To ale v týhle době ani máma nevěděla, že do jednoho paneláku narvou celou vesnici. Co bylo unikátní a lidi na to jezdili, tak to bylo přesouvání starýho kostela, nebo jako děkanského kostela. To bylo legrační, že jak to přesouvali dlouho, tak tam stála i dopravní značka – pozor přesouvání kostela – něco jako dej přednost v jízdě, nebo tak něco, já ty značky stejně moc nějak neumím. My jsme to hlavně sledovali, když jsme jezdili do školy, jste jeli ráno, a když jste jeli potom odpoledne, tak to bylo zase o kus někde jinde. To bylo jako pěkný. Prostě nikdo mi nevmluví, že toho starýho města byla škoda, dneska by se dalo všechno opravit. Tenkrát máma říkala, že je to plesnivý, ale taky jak by to nebylo plesnivý, když do toho nikdo nadal ani korunu. Já si pamatuju, že né všechny baráky byly hnusný, tam byl dole krám a ten chlap si to opravoval sám, aby to lidem nepadalo na hlavu a ten barák určitě plesnivej nebyl. Jsme jezdili ještě dlouho do starýho Mostu, to už stavěli novej Most, ale stejně se tam jezdilo za nákupem a do úřadu, nebo do divadla, ale to pak taky strhli. Problém ale byl, že hlavně tam dole ve městě to hrozně smrdělo tou řekou, protože tam vypouštěla chemička, to byla taková zeleno-fialová říčka a ono se to táhlo celým tím spodkem a další věc byla problém, lidi si topili kamnama a uhlím a to někdy taky dost smrdělo, když se to přehnalo a chyběly tady pořádný cesty, byly tu ty kočičí hlavy a na plno místech byly už tak vymletý a nikdo to nespravoval, protože se stejně vědělo, že se bude bourat. Kanalizace tu chyběla, no prostě těch úprav by byla potřeba celá řada, ale stálo by to za to. Možná takhle mluvím, protože nejsem úplně z Mostu, protože moje kolegyně na elděence je Mosteček a říkala, že ten Most byl fakt blbej, že nevyhovoval, ty kvartýry byly nelogický, že vedle kuchyně byl záchod a obývací třeba až za ložnicí a celý byty smrděli tím uhlím a všude bylo bláto, když pršelo, tak ty cesty to nepobraly tu vodu a vylejvaly se ty kočičí hlavy.“

Vypravěč Jan (nar. 1944) také vzpomíná na „bourací akce“ a hovoří o „hrozných bytových podmínkách“ ve „starém Mostě“:

„Starej Most se zbouřal v podstatě v klidu. Ty lidi bydleli v hrůznejch podmínkách, tam nebyly koupelny, topili venku společně [...] to prostě bylo všechno shnilý a na spadnutí. Tam lidi bydleli [...] to bylo hrozný.“

Obyvatelé „starého Mostu“ akceptovali a respektovali vládní rozhodnutí nařizující likvidaci města. Tato událost byla lidmi přijímána jako něco daného a v nové výstavbě spatřovali výhody. Paní Barbora a pan Josef hovoří o tom, že do „starého“ Mostu se od předválečného období neinvestovalo. Ani po druhé světové válce tomu nebylo jinak. Začátkem 60. let bylo definitivně rozhodnuto o zbourání města. Jedním z důvodů byla těžba hnědého uhlí a druhým důvodem prezentovaným československou vládou byly příliš vysoké náklady na zachování a rekonstrukci „starého“ města. Paní Lucie (nar. 1959) a paní Barbora (nar. 1946) vzpomínají na reakci Mostečanů při započetí likvidace Mostu:

Vypravěčka Lucie (nar. 1959):

„Lidi na to koukali a bylo jim to myslím jedno, my jsme tam taky stáli a koukali jsme, tady nikdo neprotestoval, opravdu to tady smrdělo a bylo to plesnivý. Nikdo do oprav nebo něčeho neinvestoval, protože se vědělo, že se to bude celý bourat, takže bylo zbytečný dělat nějakou tu cestu, to by ty peníze byly vynaložený úplně zbytečně.“

Vypravěčka Barbora (nar. 1946):

„Do těch baráků nikdo neinvestoval, protože věděli všichni, že tohle všechno bude bourat. Třeba tam dneska jak je Stalingradská, tam třeba byly koupelny[...]to vím, protože maminka jako mladá chodila do nějaký rodiny jako uklízet tenkrát, tak to vím. Tam byly vilky uhlobaronů, tam bydleli šlechta města a bohatý lidi. To nebylo pro obyčejný lidi. Ale stejně i normální lidi žili na úrovni vesničanů. Když se pralo, tak lidi vytáhli necky a už se jelo. To si představte, jak to lidi asi museli chápat, že se to zbouřá. No jak by asi? Oslavovalo se. [...] Jsme se na to chodili koukat a já třeba ne, ale bylo tam hodně lidí, který tleskali.“

Pan Josef (nar. 1940) byl zaměstnaný u městské hromadné dopravy města Mostu a popisuje jak město vypadalo a srovnává, jak je prezentován Most dnes na dobových fotografiích a jak to ve skutečnosti ve městě vypadalo:

„No jezdil jsem tady na tom náměstí, tady nebyly ani pořádný cesty nebo silnice. Lidi tady ani neštválo, že se to bourá, protože [...] až dneska je nám to líto, protože z těch obrázků vidíme, jak to vypadalo krásně, jak to vypadalo potom, když tu byly jen sutiny, když to bourali a jak to vypadá dneska. Ale pravda je, že ty baráky ve skutečnosti byly plesnivý a rozmlácený. Nikdo se o to nestaral. Nikdo do toho už neinvestoval, nikdo nic nedával. Tam se opravovalo vevnitř jen to, co bylo nutný. Jinak to město vypadalo špatně. Bylo oprejskaný [...] tolik to tam páchlo všude. Tam dole hlavně, tam tekla Běla a připomínala spíš močuvku než řeku. Tekla ze Staliňáku byla celá fialová [...]. No to byl hnus. No představte si fialovou vodu s pěnou, která hrozně smrdí. Okolo krysy a neuklizeno.“

Bourací akce na Mostecku byly sledovanou událostí, dokonce zbourání městského divadla bylo doprovázeno hudbou a vystoupením mažoretek za účasti předních politiků tohoto regionu. Obyvatelé likvidacím přihlíželi a spatřovali v likvidaci města jedinou možnou cestu řešení strukturálně nevyhovujícího sídelního uspořádání disponujícího na jedné straně významnou polohou v blízkosti elektráren a těžebních podniků a na straně druhé nefunkční kanalizací a dopravní komunikací jak uvnitř, tak vně „starého Mostu“. V roce 1965 byla zahájena likvidace a již v té době byly plné pořadníky na byty v tzv. poválečné výstavbě zejména na „Podžatecké“ a „Stalingradské“ ulici. Likvidace města, které mělo tři náměstí, několik kostelů, divadlo, kino, kulturní dům byla oslavována československou vládou a jeho obyvateli. Paní Františka (nar. 1935) a pan Josef (nar. 1940) vzpomínají na likvidaci „starého Mostu“ a reakce jeho obyvatel:

Vypravěč Josef (nar. 1940):

„Nikomu to nějak nevadilo. Mně ne. Když se tady potom začaly stavět ty paneláky. Tak v té době nebyl rozvod tepla úplně všude. Takže jestli víte v Hutnický ulici, jak tam bylo řeznictví, školka, tak tam byla kotelna a to bylo hrozný. Lidi dostávali nový byty. Tady se stále stavělo a nejdřív šli Soušský, tady ta strana u silnice jako dneska Žatecká, a potom tady dolů dál, takže jedna z prvních ta Podžatecká. Potom Výdrholec tam šli lidi od starýho nádraží [...]. My jsme dostali u Klubu železničářů u sedmý základky. Žena dělala

v bytáku a zjistila, kde budou přidělovat byty, podplatili jsme cikány dole ve starejch a dostali jsme se tak do bytů u koupaliště, a když se nám narodili kluci, tak jsme potřebovali větší byt a vyměnili jsme byt tenhle. Tenkrát se pořad měnilo. Tady doopravdy nebylo nějaký cítění vůbec. Já jsem se nesetkal, že by někdo brečel. Lidi si záviděli, tomu, kdo získal dřív nový byt.“

Vypravěčka Františka (nar. 1935):

„Já mám dojem, že reakce byla nijaká. Nic moc se nedělo. [...] V tom paneláku bylo najednou teplo, žádný kamna na chodbě nebo dokonce rovnou v bytě, najednou to bylo ústřední topení a taky sucho, tam všechno bylo tak vlhký a prolezlý plísní. Muselo se skládat uhlí a tohle a tohle. Já si pamatuju jak se lidi těšili. Dokonce moje kamarádka dala nějakýmu úředníkovi dva tisíce korun, aby ji přepsala v tom pořadníku dopředu a bydlela v takovým řadovým domě a chtěla pryč.“

Pan Jiří (nar. 1932) vzpomíná na výstavbu „nového Mostu“ a hovoří také o tom, jak se lidé těšili do nových panelových domů. Pan Jiří a paní Františka říkají, že až dnes díky fotografiím a filmům natočených o „bouracích akcích“ na Mostecku či nové výstavbě si lidé uvědomují škodu způsobenou zničením města Mostu. Pan Jiří nelituje, paní Františce se líbí „nové“ město Most se svojí architekturou a vysokou občanskou vybaveností:

Vypravěč Jiří (nar. 1932):

„No ono to nebylo všechno naráz. Už tenkrát rostla sídliště a hodně lidí bydlelo v tom sídlišti a ten kdo bydlel tam, tak moc nelitoval, naopak. To až dneska lidi nad fotkami říkaj jak je to krásný, a že je to taková škoda, ale tenkrát to všechno bylo jinak, ty baráky byly starý a nevyhovující, kdo by tam bydlel. Ono dneska se vzpomíná na mládí a na ten domov, ale ono to tam nebylo takový[...]. Ten starej Most byl ubohej, tak jak končila tramvaj, tak podél to bylo dvakrát do roka zatopený a ty Svojtíkovy sady, to bylo taky furt zatopený. Já jsem měl kamaráda, Pepík Kuželka, ten měl krám přímo naproti opeře, to bylo dřív divadlo Mostecký, a bydleli u řeky a bydleli v prvním patře a až tam měli barák pobitej plechem, co tam bylo myší, tak aby jim nevlezly do baráku.“

Vypravěčka Františka (nar. 1935):

„Já si myslím, že na to nikdo, kdo tam žil nějak dobře nevzpomíná. Všechno se radši zapomnělo, jak to tenkrát bylo. To se vůbec nedá srovnat starej Most a nověj, protože dneska i ta architektura města je lepší. Tenkrát nová výstavba započala hned po válce, to se stavěla Stalingradská a tyhle ty podobný baráky zděný. Paneláky byly až v sedmdesátých letech. Válečná výstavba byly starý Zahražany, tam jak dneska jezdí sedmnáctka od gymplu nahoru kolem toho věžáku a potom i pod hradem a pak se stavěly baráky okolo gymplu. Lidi to ale stejně všechno vždycky brali, tak jak to je. Věděli, že to tak musí bejt. A potom ty nový výstavby, ty se lidem líbily. Všechno bylo moderní.“

V biografii se vyskytl názor, který nekorespondoval s ostatními narátory. Paní Anna (nar. 1943) nepochází ze „starého Mostu“, ale přišla do pohraniční oblasti ze Slovenska, kde její rodiče vlastnili a starali se o hospodářství. Paní Anna pocházela z venkovského zemědělského prostředí a přišla do průmyslového mosteckého regionu. Dalo by se uvažovat o tom, pokud narátor nepochází z oblasti „starého Mostu“, že jeho vztah k tomuto území nebude nikterak silný, a proto nebude pociťovat lítost při jeho likvidaci, která představovala pro mnoho obyvatele ztrátu jejich domova. Vypravěčky Anna a Olga (nar. 1927) popisují svoje pocity, které mají při vzpomínce na zbourání „starého Mostu“. Anna vzpomíná, jaké krásné město bylo zničeno a této skutečnosti lituje:

Vypravěčka Anna (nar. 1943):

„Ten starej Most byl nádhernej. Já když jsem přijela do Mostu, jela jsem tramvají dolů do starýho Mostu. Já kdybych měla rozum, jako tenkrát, dřívě, tak bych za ten Most bojovala, protože ten byl tak nádhernej. To divadlo, ty schody široký i to náměstí třetí. To první, druhý, třetí, kostelíky, no krásný. Je to škoda, protože to bylo opravdu nádherný.“

Paní Olga přijala rozhodnutí jako nařízení vlády, které vnímá jako fakt nutný akceptovat a ztotožnit se s ním. Dokonce hovoří o výhodách likvidace a nové výstavbě. Hlavní výhodou vypravěčka Olga spatřuje v možnosti získat byt a pracovní uplatnění v nově budovaném městském centru disponující obchodními domy, úřady a dopravní obsluhností poskytovanou městskou hromadnou dopravou.

Vypravěčka Olga (nar. 1927):

„Je to obrovská škoda to bourání, ale co se dá dělat. Zase umíte si představit, kolik lidí tenkrát se mělo líp. Dostávali se nové byty, starší chtěli byty menší, mladí a rodiny chtěli byty větší a všeho byl dostatek. Lidi měli v baráku topení a to se žilo úplně jinak. My jsme tady v novostavbách nejprve měli kamna, až trochu později přišli s topením. A to poznáte rozdíl, když jste máma a máte sušit pleny. No tak lidi byli rádi, že dostanou byt a nekoukali na to, zda se něco zbourá. Víte, ty co tam žili dlouhý generace, tak neměli peníze, aby ty baráky opravovali a ostatní se nějak přistěhovali třeba jako já, takže ty baráky byly pěkný, ale já jsem k tomu taky neměla nějak silný vztah. A ti, co se přistěhovali, tak takovou možnost na jiných místech moc neměli, že by se stavělo tolika nových bytů.“

Téměř všichni narátoři byli pro zbourání „starého“ města Mostu. Devět z deseti oslovených pamětníků vzpomíná na „staré“ město, do kterého stát neinvestoval, protože již pár let po skončení druhé světové války existovaly plány s propočty o množství hnědého uhlí v podloží města a československá vláda tak věděla, že tuto zásobu bude nutné vytěžit. Narátoři popisují zbouraný Most jako „ubohé“ město s nevyhovující infrastrukturou, špinavé z důvodu nefunkční kanalizace a jako město, kterým protéká chemickými závody znečištěná řeka Bilina. Likvidovalo se pod heslem: „*Most nevyhovuje!*“, s kterým se neidentifikuje pouze vypravěčka Anna, jež zbourání města, chápe jako ztrátu domova.

4.1.3 Změna způsobu života – nové bydlení

Když bylo v 60. letech rozhodnuto o zbourání prvních obcí na Mostecku, tak nikdo ani neodhadoval možný zásah a škody, které utrpí lokální identita obyvatel Mostecku. Těžbou hnědého uhlí došlo ke zničení zdejší přírodní krajiny, na které stály původních sídla, vesnice a domy s jejich obyvateli. Bourací akce znamenaly zásah do formování identity zdejšího obyvatelstva, která se od 19. století konstruovala prostřednictvím prostoru, místa. Československá vláda těžbou postiženým obyvatelům zbouraných obcí poskytla nové obydlí. Mladší obyvatelé tuto změnu vítali pozitivně a těšili se na nové teplé a suché byty, ale starší obyvatelé si zvykali na tuto změnu velice špatně. Likvidace sousedních obcí „starého Mostu“ představovala pro obyvatele stěhujících se do nově vznikajícího města

změnu způsobu života. Touto změnou bylo významněji zasaženo starší obyvatelstvo, které se stěhovalo z rodinných domů do moderní výstavby panelákových sídlišť. Při likvidaci vesnice, ve které se většina jejich obyvatel i narodila, byla nenávratně ztracena i jejich regionální identita. Urbanizované venkovské obyvatelstvo „vhozené“ do městského způsobu života nemělo dostatečný časový prostor se s městem a jeho typickým způsobem života identifikovat, a tak jim zůstala jejich původní regionální identita – venkovská, kterou si do městského způsobu života aplikovali. Pan Josef (nar. 1940) vzpomíná, jak probíhalo ubytování obyvatel ze zbouraných obcí ve městě a upozorňuje spolu s dalšími narátory na fenomén vzniklý v rámci těžební politiky náhradních bytů, a to, že původně venkovská sídlení organizace obyvatel byla přesunuta do městské organizace nově vystavěných panelákových sídlišť:

Vypravěč Josef (nar. 1940):

„Zbourali celou vesnici. Ty lidi, celá vesnice třeba se nastěhovali najednou do jednoho bloku, nebo jednoho paneláku. Třeba Komořanská ulice, tam bydleli lidi ze zbouranejch Komořan. Jaký to asi je, když původně lidi, kteří bydleli v barákách ve vesnici, najednou jsou v novém městě v jednom baráku celá vesnice. Možná ale to bylo i výhoda, protože vedle těch Komořan byly vysoký komíny, a kdybyste to tam viděla, prádlo se nemohlo sušit venku, protože bylo hned černý. Jak oni můžou prát. Až potom se postavil ten vysokej komín a trochu se to zlepšilo, ale ne moc [...]. V Komořanský ulici, když jste seběhli dolů před barák a ty starý lidi tam spolu seděli mlčky na lavičce, a tak to bylo každý den, pokud zrovna nemrzlo. Jak byli zvyklí z baráků sedět na zápraží, nebo se bavit se sousedem přes plot [...] bylo to smutný.“

Paní Anna (nar. 1943) a paní Lucie (nar. 1959) ve svých vzpomínkách pamatují na obyvatele Souše a Komořan, na jejich starší obyvatelstvo, kteří dostávali náhradní ubytování za zbourané domy v panelových sídlištích. Vznikl tak celý jeden panelový blok bytů, jehož obyvatelstvo bylo tvořeno jednou vesnicí, jako tomu bylo právě u obyvatel zbouraných Komořan v ulici Komořanská, pojmenované právě po nich. Vypravěčky vzpomínají, jak si urbanizované venkovské obyvatelstvo přinášelo svůj způsob života do městského prostředí. Jak se toto obyvatelstvo organizovalo v rámci jednoho domu, jak trávili svůj volný čas, jak se setkávali a udržovali úzké sociální vztahy příznačné pro

urální prostředí. „Nově“ vystavěné město Most tak bylo ovlivněno tímto venkovským způsobem života.

Vypravěčka Anna (nar. 1943):

„Náš blok 370, jako k Rozkvětu dolů, my jsme měli dva vchody. V tom jednom jsme bydleli sami mladí, vedle ve vchodě to byli soušský, těm tenkrát bylo třeba co znám jedněch sedmačtyřicet, pro nás tenkrát byli starý. A oni tam vždycky seděli. Hlavně ženský, těm mohlo být i třeba 60 let, seděly tam a povídaly si, Novotná třeba, seděly tam, bavily se [...]no a jedna onemocněla, bylo jí 70, měla nějakou těžkou nemoc. No a často utíkala tam dozadu do Komořan a pak jí našli, našli i tam mrtvou, prostě. Prostě to špatně nesla, že jí z toho baráku odstěhovali do paneláku. Ty lidi s baráků z těch vesnic, který nebyly v takovém špatným stavu, jako třeba tady některý baráky v Mostě. Tak ty lidi to nesli jinak, nevnímali to pohodlí, který jim nabízeli. Prostě najednou se jim změnily úplně zvyky, najednou jinej způsob života.“

Vypravěčka Lucie(nar. 1959):

„Babička měla známou z Komořan, který šli potom do sedmistovek, nejdřív k dětem, a pak do sedmistovek, a ta pani si na to musela zvykat. Celej život žila v baráku se slepicema a s králíkama i s manželem se o to starali a měli zahrádku a ona byla taková pěstitelka zeleniny a kytěk a manžel zemřel, rozhodlo se o bourání a ona se přestěhovala na sídliště do sedmistovek a dostala byt 2+kk za výtahem. Tam si ale lidi chodili po chodbách a bavili se anebo si chodili sednout před barák na lavičku. To jim tam udělali takový dlouhý lavičky a ještě jednu lavičku, to moc nikde nebylo. Ale tady to museli udělat, protože v jednom paneláku byla celá vesnice, jedna Komořany a druhá Souš. Ty lidi byli starý a museli jít do toho města na sídliště, ale některý prej byli rádi, že mají teplou vodu a topení, ale zato nemohli sedět na zápraží a dělat na zahradě. Oni si potom kupovali zahrádku tady u desáty školy nebo tam za kurtami, a tak. Ty paneláky, tam bydlí celá jedna vesnice a ty lidi museli najednou žít úplně jiným způsobem života než předtím na vesnici nebo v činžáku. Ten panelák to jsou tokový malý okýnka, ve kterých žijeme [...]. K nám přijeli příbuzný z Moravy a byli jsme u přesunutého kostela a tam když stojíte tak vidíte na paneláky i na nověj hřbitov a koukali na to, že to vypadalo jako malý sídliště. Dneska ty paneláky vypadaj třeba líp, že jim dávaj design trochu to zateplení a barvičky. Zvláštní je

jak ty lidi šli do paneláku, kterej je typickém pro město, kde je zase typická anonymita, tak je potom zvláštní, že v tom paneláku sice o sobě ty lidi moc nevědí, protože každý žije v těch svejch buňkách, ale víte, kdy ten soused jde na záchod a co mu chodí do pošty a kdy se vrátil z hospody, protože slyšíte výtah.

S příchodem venkovského obyvatelstva do města je spojen proces urbanizace, a to zejména obyvatel sousedních Komořan a Souše. Tento fenomén znamenal totální změnu způsobu života pro ty, kteří opustili rodinné domy na vesnici. Život na vesnici se vyznačuje úzkými sociálními vztahy, kdežto po příchodu do města je čekala naopak pro město typická anonymita, v tomto případě umocněna sídelním uspořádáním panelových domů, které vytvářely izolované světy jedinců uvnitř každého bytu. O anonymitě hovoří vypravěčka Barbora (nar. 1946):

„Ty byty najednou ale přinesly i obrovskou anonymitu, jak ty byty byly rozdělený, tak si každém za dveřmi žil a ani jste o těch lidech nemusela nic vědět. Na tý vesnici se lidi bavili přes plot a každý věděl, co se na tý zahradě děje. Nebo na tom dvorku.“

V první vlně více než ve druhé bylo typické přenášení některých zvyků z venkovského prostředí do městského. Starší venkované se sdružovali před domem na lavičce, stýkali se a udržovali se v povědomí na chodbách domů, a pokud byly dny z některých svátků – Vánoce, Velikonoce, tak bylo zvykem obejít sousedy a popřát. Na tuto skutečnost vzpomíná vypravěčka Anna (nar. 1943):

“[...] když byly Velikonoce, tak to oslavoval celej panelák, všichni vyšli na chodby a řvalo se, slavilo se. [...] Dneska už to není, to pomínulo. Ono to dneska chybí. Oni přenášeli tu kulturu sem taky, tu vesnickou kulturu přenášeli do paneláku do města.“

Obyvatelé „starého“ Mostu nepocítili změnu způsobu života, jak tomu bylo u lidí, kteří přišli z okolních likvidovaných vesnic. Tito lidé z venkovského prostředí byli nuceni přejít k městskému způsobu života. Regionální identita obyvatel zbouraných obcí byla zbouraná spolu s jejich domovy a zůstala jim v jejich vzpomínkách. Zejména starší obyvatelé již neměli ve městě dostatek prostoru vytvořit si „novou“ regionální identitu, a došlo tak k přenosu původní „venkovské“ regionální identity do konceptu městského způsobu života. Řešenou problematikou v této kapitole je i fenomén spojený s urbanizací –

anonymita (zde pojmenování: „*anonymita panelákových domů*“), která v některých případech „rozbila“ venkovské, úzké a silné sociální vazby a vytvořila samostatné „*buňky*“, ve kterých se odehrávaly izolované lidské životy.

4.1.4 Domov jako místo konstrukce regionální identity

Domov definovaný na základě biografii narátorů je místem, ve kterém se člověk narodil, kde má svoji rodinu a přátele. Jinou definicí může být, že jde o místo, kde se jedinec cítí být svobodný a nemusí se bát říct svůj názor. Domov existuje dle těchto vymezení pouze jeden. Vedle tohoto chápání se lze setkat ještě s fenoménem tzv. „dvojího domova“, který bude probrán později.

Vypravěč Petr (nar. 1948) vysvětluje, co pro něho domov znamená:

„No samozřejmě domů se říká tam, kde se člověk narodil. Já nemám rád, když někdo říká, že má dva domovy, jako třeba jeden v Americe a druhý v Česku, to se mi prostě nezdá, to není normální. Jako ty sportovci, třeba Lendl, že chce zase český občanství. Člověk čím je starší, tak víc vzpomíná. Prostě to nejde. Domov je jenom jeden.“

Z většiny vyprávění vyplývá, že právě „to místo“ představuje prostor, prostřednictvím něhož se lidé identifikují. To místo lidé označují jako domov. Jde o velice intimní oblast „každodennosti“. Pro jedince představuje domov útočiště, které vytváří a zdokonaluje a znamená pro něj důležitou součást jeho identity. Domov lze chápat jako malý prostor – ten byt, ten dům, ten pokoj, a nebo v širším významu – to místo, kde se jedinec narodil, kde vyrostl, kde žili jeho rodiče, kam chodil do školy, kde měl svoje kamarády. Každý jedinec chápe pojem trochu domov jinak. Výsledná definice tohoto místa je však ve všech vyprávěních velice obdobná. Někteří jedinci celý svůj život stráví v místě svého narození. Existují ovšem lidé, kteří svůj původní domov ztratili. Důvodem může být jak dobrovolná, tak nedobrovolná migrace. Ztráta domova tak může nastat dvěma způsoby:

- a) **Odchodem jednotlivce** z rezidentního území, kterému lze rozumět jako místo, se kterým se jedinec ztotožňuje jako s místem svého původu (nemusí jít o prostor, kde

se narodil, ale vyrostl zde). Sem lze zařadit migraci, jak nucenou, tak i dobrovolnou.

- b) **Zničením domova** z důvodu vypálení, vybombardování města či vesnice ve válečném období nebo vládou nařízeného zbourání z důvodu například těžby hnědého uhlí, jak tomu bylo na Mostecku.

Vypravěčka Barbora (nar. 1946) vzpomíná, jak se zboural její domov:

„[...] když jsem končila školu na gymnáziu tak už bylo rozhodnuto, že Souš už nebude, že prostě skončí její existence, v té době už od závor domu bylo všechno zbourané, třeba dráha, koleje, který vedly na Třebušice, tak už tam nebylo. Rodiče se taky museli stěhovat, ale oni nechtěli ani na Stalingradskou, ani na Podžateckou, ale koupili si v Komořanech takovej barák. [...] Oni museli koupit nějaký i malej domek, táta chtěl chovat králíky. Táta prostě nechtěl být jen ve čtyřech stěnách. Bouralo se a vedle se stavělo a lidi přihlíželi, jak jim bouraj ty domovy. No rodiče to nesli hrozně špatně a furt na to koukali. Bylo to naše mládí. Spousta vzpomínek. Když skončila škola, tak jsme se domluvily s kolegyní a šly jsme se podívat na tu zbouranou školu, kde jsme trávily čas, tam jsme si zaplakaly, zavzpomínaly jsme si na školní lásky [...]. No, takže pro nás to byl náš domov, kterej se prostě zboural. To má ale přece každý dítě, když někde od mala vyrostne, tak to potom bere to místo jako svůj domov. Každý dítě považuje místo, kde se narodilo za svůj domov.“

Vypravěčka Františka (nar. 1935) popisuje svoje dětství a vzpomíná na svůj domov, kde žila se svojí rodinou:

„To byl náš domov, pamatuju si jako z dětství Most a moji bratři tam užili nádherný dětství, to byla terasovitá zahrada, takže si tam hráli a celý i to prostředí okolo byly samý vily a terasy a dalo se vidět na Hněvín. Lítali až do půlky Hněvína. Dneska, když sem přijedou, tak tam jdeme na procházku a pořád tam vidí to svoje mládí.“

O fenoménu „dvojího domova“ hovoříme v takovém případě, kdy jedinec z různých důvodů opustí místo, se kterým se ztotožňoval jako s místem svého původu a odchází na místo nové, kde zakládá tzv. „druhý domov“. Tento „druhý domov“ má pak potenciál stát se místem původu dalších generací. Domovem jedinec rozumí místo, kde žije, má svoji

rodinu, svoje přátele, svoji práci. Ten „první“, o kterém mluví i paní Barbora (nar. 1946) však zůstává v jedincově mysli, ve vzpomínkách na místo, kde se narodil, kde vyrostl, kde měl svoje rodiče nebo kam chodil s kamarády si hrát a do školy.

Vypravěčka Barbora (nar. 1946):

„Dodnes ale vzpomínám, jak jsme si hráli v Souši před barákem, kam jsme tam chodili a jaké to bylo. To jsou vzpomínky na dětství a na můj domov s rodiči a sestrou a kamarády.“

Ve většině použitých biografických příběhů se objevila silná identifikace s místem domova, která se zdá být pasivně přijímána z generace rodičů. Narátoři vypověděli, že se cítí být obyvateli mosteckého regionu, protože tak byli vedeni rodinou. Z biografických vyprávění byla patrná silná vazba mezi narátoři a jejich rodinou, která byla vypravěči chápána jako silný formující prvek v jejich životě. Region Mostecka je ve vyprávěních prezentován jako domov, který je spojený s rodinou a kořeny.

Pouze vypravěčka Barbora v kontextu regionální identifikace akcentuje etnickou/národní příslušnost své rodiny. Vzpomíná na své rodiče, kteří se cítili být spíše Čechy, nežli Mostečany, jelikož žili v intenzivním kontaktu s německy mluvícím obyvatelstvem, vůči kterému se vymezovali. Etnická identita se v tomto případě zdá být zásadní a pocit sounáležitosti s místním regionem lze tudíž chápat spíše jako součást etnicky podmíněného vymezování se. Vypravěčka Barbora, silně ovlivněna pocitem ztotožnění se s českým národem, které přebírá od svých rodičů, označuje Mostecko za původně německý region. Dnes se však cítí být doma ve městě Most a identifikuje se s tímto místem právě s odkazem na své předky.

Vypravěčka Barbora (nar. 1946):

„Moji rodiče se mnou o politice odmítali mluvit, no prostě nebavili se mnou o tom, ale vedli mě k tomu, že jsem Češka a patřím do tohoto regionu, i když je německej. Oni si myslím nebo věřím, že tenhle region měli rádi a já ho taky mám ráda. Oni se tady narodili, a tak i pro mě je tady ta oblast domov. Maminky bratr měl německý školy, tak je pravda, že mluvil německy, ale maminka už měla český školy. Maminka se narodila v roce 1910, tak ta už chodila v Souši do český školy, ale bratr, který byl jenom o pět let starší, tak ten

chodil ještě do německý školy. Takže prakticky, když maminka byla poslední, tak se František jako její bratr učil číst a psát česky. Doma se ale mluvilo česky. Tatínek ten šel do světa po vyučení, jak se říká, prakticky teda v tom třicátým roce tu pro něho nic nebylo, tak jezdil po světě a mluvil tou hantýrkou pár slov, takže rozuměl, ale psát neuměl, kdežto Franta uměl švabach.“

Mostecko spadající do oblasti českého-německého pohraničí bylo před druhou světovou válkou chápáno jako česko-německý region. Narátoři na tento region vzpomínají jako na český s početně významnou německou menšinou. Identita toho obyvatelstva byla konstruovaná na základě místa narození. Nelze v tomto případě hovořit o etnické/národní identitě Čechů a Němců. Na Mostecku vznikla velice silná regionální identita českých obyvatel a německy mluvících obyvatel, kteří cítili pocit sounáležitosti s tímto místem – regionem, jako místem jejich společného domova. Paní Barbora (nar. 1946) vysvětluje případ konstrukce identity na základě místa – regionu – domova, nikoli na základě národní příslušnosti, či jazyka:

„Schwarz Otto a jeho bratr tady chtěli zůstat. Mluvili česky dobře, ale teda hlavně uměli německy, ale stejně prostě tohle byl jejich domov, a ne Německo. Jenom oba dva byli u domobrany, a taky je vystěhovali.“

Narátoři také reflektovali vztah mezi Čechy a Němci. Petrova babička, která měla ještě dlouho po válce přátelský vztah s německou rodinou, velmi negativně vzpomínala na tzv. „rabovací gardy“. Toto pejorativní označení se vžilo pro tzv. revoluční gardy složené zejména z československých komunistů. „Rabovací gardy“, jak je již patrné z vlastního názvu, vykrádaly německá obydlí a silou vůči německému obyvatelstvu dávaly najevo vítězství spojeneckých armád. Vypravěč Petr dále vypráví, že on sám se nevymezuje vůči druhému národu – německému. Považuje se zejména za obyvatele města Mostu a vymezuje se spíše vůči jiným regionům v rámci České republiky. Petr vzpomíná na vyprávění své babičky z národnostně smíšené česko-německé obce Braňany:

Vypravěč Petr (nar. 1948):

„Babička mi vyprávěla o rabovací gardě po válce. Oni měli možnost ukrást, měli možnost jít do těch stavení a vzít si, co chtěli, zkrátka mohli rabovat, tak rabovali po odsunutých

Němcích, kde co mohli ukrást, tak ukradli nebo zničili. Já vám můžu říct, že babička měla dlouho styk písemný i fyzický s Němci, který byli majitelé statků v Braňanech a po válce museli jít pryč, poslali je do Německa, do východního tenkrát. A ti dlouho se navštěvovali. Babička na ně nedala dopustit, protože u nich sloužila dlouhý roky. Oni byli podnikatelé, chtěli zisk, ale nikdy nezapomínali na ty svoje sloužící. Když k nám vždycky přijeli na Vánoce, tak nám toho přivezli a byli velice milí, moc fajn lidi. Byli to lidi, kteří neměli s válkou nic společného, byli stejní, jako byla naše babička nebo naši, ale v občance měli napsáno Němec.“

Vypravěčka Jana (nar. 1944) hovoří o období, kdy německé vysídlené domy byly osidlované českým obyvatelstvem na základě vzpomínek její babičky, která pochází z Braňan a nastěhovala se do jednoho z opuštěných domů:

„Naše babička Skalická měla barák po Němcích. Oni o tom nikdy nemluvili. Přišli ze Štěpánova, to je Vlašim, Benešov, tenkrát jako moje babička přišli do Braňan. Ale oni o tom ani nechtěli mluvit. Stejně tuhle migraci brali normálně, protože to udělalo hodně lidí. Prostě museli a tolik o tom nepřemýšleli. Babičce jako vadilo, že to byl barák po Němcích, protože jako myslela, že třeba ty Němci nechtěli odejít. No bylo to takový divný, když si berete barák po někom, dokonce tam byl prej i jejich nábytek.

Vypravěč Petr (nar. 1948) popisuje Braňany jako domov českého a německého obyvatelstva a toto soužití popisuje jako bezproblémové. Negativně hodnotí pozdější odsun německého obyvatelstva:

„V Braňanech tam byly rodiny, který nemluvily česky a mluvily německy. Prostě tady tento region byl takovej napůl český a napůl německý a nikomu to nějak víc nevadilo. Hodně Čechů mluvilo taky německy a Němci, co tady žili, dlouho se neučili česky. A bylo to celkem normální, že byli takový promíchaný. Pamatuju si jednu rodinu, která se kamarádila s dědou a dokonce ty nemuseli být vysídlený, protože nějak splnili ty podmínky a ty když se potkali s dědou na ulici, tak nepromluvili spolu slovo česky, ale jenom německy, ale to bylo spíš si myslím kvůli dědovi, protože on začínal, chtěl mluvit německy. Do krámu se taky mohlo mluvit německy, protože krámský byli v těch Braňanech Němci a taky po 39 bylo nebo začalo bejt všechno německý i školy nebo krámy. A ty lidi tady chodili do německý školy, takže věděli, co chtěj, rozuměli. Ale nikdo nám z rodiny

nevštěpoval, že to jsou německý kurvy, nebo cokoli jiného hanlivého. Moje babička do deseti let neuměla slovo německy, a když já jsem jí poznal jako vnuk, tak neuměla jedno slovo správně česky. To bylo hrozný. Jak je v těch filmech takovej ten drastickém odsun, tak ten tady nebyl. Já si myslím, že tady byli Němci oblíbený. Sem do tohohle regionu všichni nějak přišli, jakoby všichni byli cizí, takže tu nebyl takovej ten odpor k někomu jinýmu. Lidi tady na to byli celkem zvyklí.“

Pan Jiří (nar. 1932) hovoří o mosteckém regionu promíchaném českým s německým etnikem, o jejich z prvu bezkonfliktních vzájemných vztazích a o tom, že pro obě etnické skupiny bylo Mostecko místem jejich domova. Vzpomíná na gymnázium, které se po druhé světové válce bohemizovalo:

„Byla tam jedna spolužačka, která musela odejít, byli to Němci a její táta nevím, co dělal, ale každopádně nepracoval na šachtě, takže museli odejít do Německa, ale tady v Mostě to nebylo nějak drastický. Máma tenkrát říkala, že tady to nemůže bejt jinak, když všichni Mostečáci jsou lizlí Němcem, a nebo ostatní přišli odjinud a těm může bejt jedno jestli je někdo Němec, ty měli dost práce sami se sebou. Ale Němci, kteří dělali na šachtě tu zůstávali. A nebo taky odešli sami do Německa, když měli možnost třeba lepších podmínek. Do devětaosmdesátýho roku, na šachtě, kde jsem dělal v Bílině, tak ředitel na tý šachtě, než se to zprivatizovalo, tak to byl národností Němec, kterej tady vyrostl. Byl za války, tady študoval v Litoměřicích, tam byla německá škole učitelská, pak učil. Nevím kde, ale naučil se anglicky, možná asi na tý německý škole. No takže potom, když šel do penze, tak v důchodu učil v Teplicích na gymplu angličtinu. Tady v Mostě to bylo vždycky dost promíchaný. Můj děda byl z Hostomic, v těch Hostomicích byli Češi a Němci. Hodně Čechů se sem dostávalo někdy v devatenáctým století, když se tady stavěli šachty, tak tu bylo nedostatek pracovních sil, tak sem přišli lidi třeba z Kladenska. Tím, že sem přicházelo hodně Čechů, tak se začaly budovat i český školy, který tady taky nebyly. Za války se to potom nějak tak smíchalo. Já to nemůžu vykládat z vlastní zkušenosti, protože mi bylo 5 v 38, když šli naši pryč. Ale byl jsem tady jednou za války v roce 43 a asi měsíc jsem žil v Hostomicích u dědečka, děda tam měl dva velký baráky a tam žili Češi i Němci a nevím, že by se nějak vraždili mezi sebou. Normálně spolu žili. Dědovo bratr měl za ženu Němku, a bylo to úplně normální tenkrát.“

Z výpovědí oslovených narátorů vyplývá, že fenomén domova je důležitým prvkem pro formování regionální identity obyvatel novoosídleneckého Mostecka. O domovu lze hovořit, jako o základní jednotce společnosti, ve které dochází k formování a udržování kolektivní potažmo regionální identity. Definice domova není jednoznačná ani snadno stanovitelná, protože každý jedinec chápe tento pojem odlišně. Někteří narátoři se přikláněli pouze k existenci „jednoho domova“, podle nich nelze hovořit o „původním“ nebo nově vytvořeném domově. Dále tvrdí, že není možné, aby se Čech cítil doma v České republice a současně v jiném státě. Na druhé straně se mezi rozhovory objevily i názory přiklánějící se k myšlence takzvaného „dvojího domova“, kdy jeden domov je ten žitý a druhý zůstává v našich vzpomínkách. S tímto domovem si lidé spojují svůj původ, narození, dětství, je to místo, které opustili.

To, prostřednictvím čeho se narátoři identifikují s místem, regionem je jejich domov. Tento pocit ztotožňování se a sounáležitosti s domovem jako místem, kde probíhá proces identifikace obyvatel mosteckého regionu, je přenášen z generace rodičů na jejich děti. Jedinci pasivně a konzervativně přebírají vzorce chování od rodičů – od takzvaných „významných druhých“. Na Mostecku došlo v důsledku geograficko-historickým okolnostem mimo jiné k vymezování se vůči německému etniku. Někteří narátoři, zejména starší obyvatelé, se cítí být spíše Čechy/Češkami. V tomto případě lze hovořit o výraznější etnické/národní identitě, nežli o regionální. Oproti tomu se lze setkat v rámci výzkumu s výpověďmi narátorů, kteří se vymezují spíše vůči sousedním regionům a cítí sounáležitost s obyvateli mosteckého regionu. Obě tyto skupiny jedinců zároveň odmítají negativní česko-německé vztahy. Dnešní Mostecko chápou narátoři jako region, který byl v předválečném období českým regionem z početně významnou německou menšinou a i v tomto období se identita v oblasti pohraničního Mostecka konstruovala na základě domova jako místa narození a nikoli na základě národnosti, náboženství nebo jazyka. Dnešní Mostečané se identifikují s místem, ve kterém žijí, kde žijí jejich rodiny a kde jsou jejich přátelé. Regionální identitu těchto obyvatel lze chápat jako silnou s odkazem na domov, jako místo jejich rodiny.

Proces identifikace obyvatel novoosídleneckého Mostecka probíhal ve dvou fázích. Tou první bylo období po roce 1945, kdy bylo státem nuceně vysídleno německé etnikum a region tak ztratil část svého obyvatelstva. Tímto procesem byla zahájena migrační změna v oblasti českého pohraničí, kdy paralelně s vysídlováním docházelo k osidlování

motivovaného zejména pracovními příležitostmi a volnými obydlími s pozemky. Nově přichází si zvykají na obyvatele, kteří, že po odsunu zůstali a dochází tak k formování regionální identity. Obě skupiny obyvatel spojuje prostor – region a v mnoha případech pracovní činnost nejdříve v zemědělství a poté v těžebním a chemickém průmyslu. Druhá fáze byla od období 60. let 20. století, kdy došlo ke zbourání několika obcí v okolí „starého Mostu“, dnes nazývané jako „*zmizelé obce*“. Zásah do formování této identity pokračoval až do konce 60. let a začátku 70. let 20. století, kdy došlo k likvidaci „starého Mostu“ z důvodu 100 mil. tun hnědého uhlí. Na místo zbouraných obcí bylo postaveno nové ekonomické, sociální a kulturní centrum - „nový Most“. Tmelícím prvkem obyvatel „nového“ mosteckého regionu byla příslušnost k českému národu, mosteckému regionu jako jejich domovu, stejný jazyk a téměř homogenní politický postoj, názor a přesvědčení v některých případech diktované bývalým politickým režimem socialistického Československa.

5 ZÁVĚR

Tato diplomová práce se zabývala regionální identitou obyvatelstva novoosídleneckého pohraničí na příkladu několika biografických vyprávění těchto obyvatel. Na oblast českého pohraničí bylo nahlíženo jako na prostředí, ve kterém došlo k migračním změnám zejména pak po roce 1945, kdy německy mluvící obyvatelstvo bylo nuceně vysídleno a paralelně proběhl proces osidlování. Nově příchozí obyvatelstvo bylo tvořeno zejména lidmi z vnitrozemí českého státu a ze Slovenska.

V předložené práci se vycházelo z metodologie kvalitativního přístupu, pro jehož metody je příznačné zaměření se na subjekt, což přispívá k lepšímu pochopení jedince a procesu formování identit. Byla zvolena biografická metoda, která je dle některých autorů nejlépe schopna pojmut více aspektů žité každodennosti, má schopnost postihnout jedincovo názory, postoje a také emoce v určité etapě jeho života. U biografického přístupu je třeba brát v úvahu, že má výzkumník obvykle k dispozici pouze jednu z mnoha variant možných vyprávění, a že se nejedná o nic definitivního a neměnného. Každý vyprávěný příběh je unikátní a selektivní, nikdy se nevypráví všechno a vždy lze vyprávět i jinak. Na biografické vyprávění, stejně jako na biografickou identitu, je třeba nahlížet jako na situační záležitost, fixovanou vždy až na moment pořízení rozhovoru a tuto situační povahu biografického vyprávění, respektive biografické identity, lze vyjádřit specifickým vztahem mezi badatelem a vypravěčem, který vzniká v okamžiku pořizování rozhovoru a s tím spojená tzv. situace biografické komunikace.

Klíčovým pojmem této diplomové práce je identita, která je chápána jako sociální konstrukt. V tomto kontextu je vycházeno z přístupu Bergera a Luckmanna, kteří nahlížejí identitu a proces identifikace jako něco vytvořeného jedinci, nikoli daného a neměnného, jak tomu činí např. primordialisté. Identita představuje pocit jedince ztotožnění se s místem, se skupinou, náboženskými, kulturními a politickými názory, postoji a přesvědčeními. V tomto kontextu lze rozlišovat různé identity, jako např. identitu osobní, kolektivní, sociální, náboženskou, politickou, národní či etnickou. Zvláštním typem kolektivní identity je pak regionální identita, která představuje pocit jedince ztotožněním se s určitým místem, na základě toho místa je jedinec schopen se sebe-identifikovat.

Výzkum v rámci této diplomové práce je teritoriálně zasazen do regionu Mostecka, který se geograficko-historicky řadí do oblasti českého pohraničí, jež bylo ovlivněno

několika migračními změnami. Po druhé světové válce bylo z českého pohraničí nuceně odsunuto německy mluvící obyvatelstvo a paralelně došlo k osidlování této oblasti novoosídlenecským obyvatelstvem. V 60. letech započaly „bourací akce“ v mosteckém regionu. Nejdříve byly likvidovány okolní obce města Most, jejichž obyvatelstvo bylo nuceno přesídlit do sousední obce, kterou ale většinou čekal stejný osud, a to likvidace. Obyvatelé pocházející z venkovského prostředí se tak dostávají do města. Dochází k procesu urbanizace, se kterým je spojena zejména změna způsobu života. Tato změna se týkala těch obyvatel, kteří se stěhovali z venkova do města a dostávali náhradní ubytování za zbourané rodinné domy v nové panelové výstavbě města Mostu.

Z biografického výzkumu vyplývá, že v období novoosídlenectví po roce 1945 byla hlavním motivem k příchodu do oblasti Mostecka vyšší životní úroveň zapříčiněná pracovními příležitostmi, volnou půdou a volnými pozemky spolu s obydlími. První novoosídlenci českého pohraničí byli tvořeni zejména zemědělským obyvatelstvem z českého vnitrozemí a bezzemky z oblasti Slovenska, kteří zde hledali svoji životní příležitost. Proces formování nového společenství na Mostecku trval od období po skončení druhé světové války až do 60. a 70. let 20. století, kdy probíhala likvidace „starého Mostu“ a jeho sousedních obcí a výstavba „nového Mostu“. Bourací akce byly nařízeny československou vládou a důvodem likvidace byla těžba hnědého uhlí. Do mosteckého regionu tak přicházelo obyvatelstvo motivováno pracovními příležitostmi v těžebním, chemickém průmyslu a ve stavebnictví díky „bouracím akcím“ a výstavbě „nového Mostu“ a s tím spojený velký počet nových volných bytů. Do nově vznikajícího regionu proudili imigranti ze sousedních obcí, přesouvající se z důvodu těžby. V tomto kontextu se hovoří o tzv. vnitřní migraci. Druhým typem je tzv. vnější migrace, ve které se jedná o imigranty z jiných regionů českého státu. Na Mostecku šlo nejčastěji o obyvatele sousedních regionů – Chomutovsko, Teplicko. Hlavním motivem této migrace bylo získat výhodnější polohu bližší ke zdrojům – práci v těžebním průmyslu.

Likvidace několika mosteckých obcí, včetně „starého Mostu“ započala v 60. letech. V roce 1964 československá vláda nařídila likvidaci města Mostu z důvodu těžby cca 100 mil. tun hnědého uhlí. Tomuto zásadnímu rozhodnutí předcházely likvidace okolních vesnic, jako např. Kopist, Souše a Komořan. Obyvatelstvo těchto venkovských obcí bylo nuceno opustit své domovy a přesídlit do sousední vesnice. Docházelo tak i ke dvojímu

přesídlení celých rodin. Zbourání obcí, pro které se vžilo označení „zmizelé obce“, představovalo zásadní změnu zejména pro starší obyvatelstvo, které bylo nejčastěji přesunuto ze zbouraných vesnic s typickým venkovským sídelním uspořádáním do náhradních bytů v panelovém domě. Tito lidé již neměli dostatek prostoru vytvořit si novou regionální identitu. Došlo tak k přenosu jejich původní – venkovské regionální identity do městského prostředí. Tento jev se nejvýrazněji projevoval během svátků, kdy se držely zvyky a tradice typické pro rurální prostředí. Během všedních dnů se toto obyvatelstvo potkávalo a setkávalo nejčastěji před domem, kde si udržovalo stále úzké sociální vazby příznačné pro venkov. Mladší obyvatelé zbouraných vesnic shledávali výhody v moderním sídelním uspořádání s vysokou občanskou vybaveností. V „novém Mostě“ vnikalo několik center tvořených sídlišti panelových domů disponující obchodními domy a dopravní obslužností městské hromadné dopravy. Pro „původní“ obyvatele „starého Mostu“ se způsob života nijak zásadně nezměnil. Přesídlování bylo prováděno postupně, a to podle postupu těžby uhlí. S „bouracími akcemi“ probíhala paralelně výstavba nových sídlišť.

Z výzkumu vyplývá silná regionální identita obyvatel „nového“ Mostecka na základě pocitu ztotožňování se s regionem jako místem jejich domova. Tento pocit sounáležitosti je v této oblasti přenášen z generace rodičů na jejich děti, kteří jej pasivně přijímají a ztotožňují se s ním. Významnou roli ve formování regionální identity hraje tedy rodina. V některých biografických příbězích se jeví jako významější spíše národní/etnická, nežli regionální identita. Mostecko je před druhou světovou válkou vnímáno jako český region s početně významnou německou menšinou. Identita tohoto česko-německého obyvatelstva se konstruovala na základě domova jako místa narození a nikoli na základě národnosti, náboženství nebo jazyka. V tomto období však docházelo v rámci identifikace obyvatel k vymezení se vůči německy mluvícímu obyvatelstvu.

Na závěr lze konstatovat, že dnešní Mostečané se identifikují s místem, ve kterém žijí, kde žijí jejich rodiny a kde jsou jejich přátelé. Na „novém“ Mostecku tak došlo k relativně rychlému procesu ztotožňování se s novou krajinou budovanou od 60. let 20. století stojící na základě české etnicity, pocitu sounáležitosti s mosteckým regionem a jeho obyvateli.

6 SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

ANTIKOMPLEX a kol. *Proměny sudetské krajiny*. Praha: Nakladatelství Českého lesa, 2006, ISBN 80-86125-75-2.

BARTH, F. Ascription as a decisive feature of ethnicity. In: ERIKSEN, T. H. (ed.) *Etnicity and nationalism*. London: Pluto Press, 2002, second edition, ISBN 0 7453 18886, s. 37.

BAUMAN, Z. *Myslet sociologicky*. Praha: SLON, 2004, ISBN: 80-86429-28-8.

BAUMAN, Z. *Sociologie: malá moderní encyklopedie*. Praha: Orbis, 1965.

BAUMAN, Z. *Úvahy o postmoderní době*. Praha: SLON, 2005, ISBN: 80-86429-11-3.

BENEŠ, E. a kol. *Mostecko*. Most: Hněvín, 2004, ISBN 80-86654-10-9.

BERGER, P., LUCKMANN, T. *Sociální konstrukce reality*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999, ISBN 80-85959-46-1.

ČAPKA, F., SLEZÁK, L., VACULÍK, J. *Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce*. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2005, ISBN 80-7204-419-2.

EISENSTADT, S., N., GIESEN, B. Konstrukce kolektivní identity. In: HROCH, M. (ed.) *Pohledy na národ a nacionalismus*. Praha: SLON, 2004, s. 363, ISBN 80-86429-20-2.

ERIKSEN, T. H. *Etnicity and nationalism*. London: Pluto Press, 1993, ISBN 0 7453 1888 6.

GELLNER, A. *Národy a nacionalismus*. Praha: Hříbal Praha, 1993, ISBN 80-900892-9-1.

HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005, ISBN 80-7367-040-2.

HOLÝ, L. *Malý český člověk a velký český národ*. Praha: Slon, 2001, ISBN 80-85850-97-4.

HOUŽVIČKA, V., NOVOTNÝ, L. *Otisky historie v regionálních identitách obyvatel pohraničí*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2007, ISBN 978-80-7330-109-5.

HOUŽVIČKA, V. *Návrat sudetoněmecké otázky*. Praha: Karolinum, 2005, ISBN 80-246-1007-8.

HOUŽVIČKA, V. *Reflexe sudetoněmecké otázky a postoje obyvatel českého pohraničí k Německu*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 1997, ISBN 80-85950-27-8.

JENKINS, R. *Social Identity*. London: Routledge, 2008, ISBN 100-415-44849-2.

JEŘÁBEK, M., DOKOUPIL, J., HAVLÍČEK, T. (eds.) *České pohraničí: bariéra nebo prostor zprostředkování?*. Praha: Academia, 2004, ISBN 80-200-1051-3.

KELLER, J. *Úvod do sociologie*. Praha: Slon, 2005, ISBN 80-86429-393.

KOVAŘÍK, D. *Demoliční akce v českém pohraničí v letech 1945 – 1960*. Brno: Masarykova univerzita, 2009. Disertační práce.

LÉVI-STRAUSS, C. *Myšlení přírodních národů*. Praha: Dauphin, 1996.

LOZOVIUK, P. K problematice „etnické indiference“: příklady z českého jazykového prostředí. *Český lid* 84, č. 3, 1997, s. 201 – 212.

PERRY, J. Diminished and Fractured Selves. In: MATHEWS, D. J. H., BOK, H., RABINS, P. V. (eds.) *Personal identity and fractured selves*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 2009, ISBN 978-0-8018-9338-4.

PETRUSEK, M. *Společnost pozdní doby*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2007, 1. vydání, ISBN 978-80-86429-63-2.

ROUBAL, O. *Teritoriální identita v biografických vyprávěních poválečných osídlenců pohraničí severních Čech*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2009. Disertační práce.

SLEZÁK, L. *Zemědělské osídlování pohraničí českých zemí po druhé světové válce*. Brno: Blok, 1978, 1. vydání, ISBN 47-008-78.

SOUKUP, V. *Přehled antropologických teorií kultur*. Praha: Portál, 2000, ISBN 80-7178-929-1.

SÝKOROVÁ, J. *Zmizelé domovy*. Most: Okresní muzeum v Mostě, 2002.

ŠATAVA, L. *Jazyk a identita etnických menšin: možnost zachování a revitalizace*. Praha: Slon, 2009, ISBN 978-80-86429-83-0.

VANĚK, M., MÜCKE, P., PELIKÁNOVÁ, H. *Naslouchat hlasům paměti. Teoretické a praktické aspekty orální historie*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007, ISBN 978-80-7285-089-1.

ZICH, F. Regionální identita obyvatel českého západního pohraničí. In: HOUŽVIČKA, V., NOVOTNÝ, L. (eds.) *Otisky historie v regionálních identitách obyvatel pohraničí: sebeidentifikace a vzájemné vnímání Čechů a Němců v přímém sousedství*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2007, ISBN 978-80-7330-109-5.

ZICH, F. *Sociální procesy*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1986.

Internetové zdroje:

Centrum „nového“ města Mostu. *Mostecký deník* [online], [cit.2011 – 02 – 03]. Dostupné z WWW: <<http://mostecky.denik.cz/podnikani/most-se-meni-drazi-se-sputnik-dostavuje-bussines-c.html>>.

Centrum „starého“ města Mostu. *Sedmicka* [online], [cit. 2011 – 02 – 03]. Dostupné z WWW < <http://www.sedmicka.cz/chomutov-jirkov-litvinov-most/clanek?id=1499>>.

Texty určené pro pedagogy a zabývající se multikulturní společností. *Czechkid*. [online], 2010, [cit. 2011 – 03 – 03]. Dostupné z WWW: <<http://www.czechkid.cz/si1120.html>>.

ČERVENKA, J. *Zaniklé obce a objekty po roce 1945*. [online], 2008, [cit. 2011 – 02 – 03]. Dostupné z WWW: <<http://www.zanikleobce.cz/index.php?detail=75422>>.

FISCHER-ROSENTHAL, W., ROSENTHAL, G. Analýza narativně-biografických rozhovorů. *Biograf* [online], 2001, [cit. 2010 – 05 – 01]. Dostupné z WWW: <<http://www.biograf.org/clanky/clanek.php?clanek=v2402>>.

Historie města Most. *Oficiální turistický infoportál Mostecka a okolí* [online], 2010, [cit. 2011 – 02 – 03]. Dostupné z WWW: <<http://www.imostecko.cz/index.php/o-mostecku/msto-most/132-historie-mesta>>.

KOPECKÝ, M. Nová sociální hnutí a tvorba identity. *Socioweb* [online], 2007, [cit. 2010 – 23 – 07]. Dostupné z WWW: <<http://www.socioweb.cz/index.php?disp=teorie&shw=300&lst=116>>

NOSKOVÁ, J. Tazatel, dotazovaný – dočasní "přátelé"? *Biograf* [online], 2004, [cit. 2010 – 05 – 01]. Dostupné z WWW: <<http://www.biograf.org/clanky/clanek.php?clanek=3511>>.

Zmizelé obce na Mostecku. *Oblastní muzeum v Mostě* [online], [cit. 2011 – 02 – 03]. Dostupné z WWW: <http://www.muzeum-most.cz/zanikle_obce.php?zobce=Starymost>.

PALEČKOVÁ, Z. *Smržovka*. [online], 2010 [cit. 2011 – 28 – 3]. Dostupné z WWW: <<http://dspace.upce.cz/bitstream/10195/37596/1/Diplomova%20prace.pdf>>. Diplomová práce.

ROUBAL, O. Když se řekne identita. *Socioweb* [online], 2007, [cit. 2010 – 26 – 07]. Dostupné z WWW: <<http://www.socioweb.cz/index.php?disp=teorie&shw=138&lst=116>>.

SCHÜTZE, F. Narativní interview ve studiích interakčního pole. *Biograf* [online], 1999, [cit. 2010 – 05 – 01]. Dostupné z WWW: <<http://www.biograf.org/clanky/clanek.php?clanek=2003>>.

SZCZEPAŃSKI, M. S., ŚLIZ, A. *Mezi místem a prostorem: lokální identita – regionální identita: pokus o sociologický náhled* [online], [cit. 2011 – 03 – 03]. Dostupné z WWW: <http://www.interreg.uni.opole.pl/biblioteka/docsSzczepanskiSliz_cz.pdf>.

7 PŘÍLOHY

Seznam příloh:

Příloha 1: Bourací akce na Mostecku

Příloha 2: Centrum „starého“ a „nového“ města Mostu

Příloha č. 1: Bourací akce na Mostecku

Zdroj: *Zmizelé obce na Mostecku*. Oblastní muzeum v Mostě [online], [cit. 2011 – 02 – 03]. Dostupné z WWW: <http://www.muzeummost.cz/zanikle_obce.php?zobce=Starymost>.

Příloha č. 2: Centrum „starého“ a „nového“ města Mostu

Zdroj: *Centrum „starého“ města Mostu. Sedmička* [online], [cit. 2011 – 02 – 03]. Dostupné z WWW<<http://www.sedmicka.cz/chomutov-jirkov-litvinov-most/clanek?id=1499>>.

Zdroj: *Centrum „nového“ města Mostu. Mostecký deník* [online], [cit. 2011 – 02 – 03]. Dostupné z WWW: <<http://mostecky.denik.cz/podnikani/most-se-meni-drazi-se-sputnik-dostavuje-bussines-c.html>>.